ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

Ч. 4. КВІТЕНЬ

1953

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
V. Річник

ЧИСЛО 4 КВІТЕНЬ 1933

ФЕДІР А. ЩЕРБИНА
кубанський історик, проф. укр. університету в Празі та Укр. Госп. Акад. в Подебрадах в ЧСР.

Кубанський Дід

26-го лютого вступив у 85-ий рік життя кубанський історик, письменник та поет, професор статистики кубанських та українських високих шкіл, вчений світового імени Федір Андрієвич Щербина. Минулого року кубанська козацька еміґрація та українські наукові кола в Празі святкували 60-тиліття його наукової діяльности, за яку він дістав свого часу богато високих відзначень, а між ними й титул члена кореспс. Російської Академії Наук.

Кубанці а з ними і вся Україна шанували й шанують свого „дідуся“, який стільки послужився рідному Війську, Кубані й козацтву та й усему людству взагалі, не кажучи вже про ширшу батьківщину — рідну Україну.

Це „кубанський дід“ причинився, що року 1906-го була скликана на Кубані після 114-тилітньої перерви козацька Рада й вона ж обрала його своїм головою. Згодом, коли по великій російській революції року 1917, Кубанська Краєва Рада — Установчі Збори Кубанської Народньої Республики, — відновила зруйновану російською владою козацьку державність, та обрала після більш як столітньої перерви вільними голосами свого голову — президента в особі Кубанського Військового Отамана, дідові Щербині доручено виконати святочно-історичний обряд помазання голови глиною новообраному Отаманові. Біблійні жиди помазували своїх царів на царство олією, християни — миром, а старовинні запорожці та за ними кубанці звичайною землею, заховуючи в цьому і більше змислу й символічного містицизму.

Томуж дідові Щербині — голові Найвищого Кубанського Суду доручила Кубань, в складі Делеґації, вивіз історичних козацьких клейнодів закордон та охорону їх до повороту на визволену від червоних окупантів Батьківщину.

Щербина походить з духовного роду, з тих обираних козачою громадою козаків, які при добрій вчености були ще добрими козаками й памятали не лише славу запорожську але й самих запорожців на Кубані.

Вони з родиною виховали в ньому козака, сестра вивчила малого Хведька ґрамоті, скінчив він далі Чорноморську Духовну Школу в Катеринодарі та Кавказьку Духовну Семінарію в Ставрополі.

Осиротілий незабаром хлопець почав сам собі шукати засобів на життя та науку. Заклав хліборобську артіль, писав в Кубанськім часописі, воюючи проти пянства та турбуючися про козацькі доходи й за це Військо дало йому стипендію до Петровсько-Розумовської Академії. Молодь тоді захоплювалася „хожденіем в народ“ та соціялістичними ідеями, й за це Щербині прийшлося перебратися до Одеського університету. І тут він вів пропаґанду серед робітників, за що дорого заплатив: його „народовольця“ засадничого неприятеля террору, обвинили в террорі, засадовили в одиночку і заслали на холодну північ, етапним шляхом — по турмах та вязницях.

На засланні він занявся науковою працею, писав, як і раніше в часописах і видав книжку „Очерки южно-русских артелей“. В 1880 р. його визволили зі заслання, а в 1884 р. запросили завідувати земською статистикою до Вороніжської ґубернії. Тут він працював 18 років й написав богато дорогоцінних праць, за які дістав премії, велику золоту медалю та імя по цілому світу.

В цей час на замовлення Кубан. Війська він написав „Очерк исторіи Куб. Каз. Войска“ (1696—1888), піднесений наслідникові престола Миколаю, який згодом вчився з цієї демократично й популярно складеної історії. Сталося щось незвичайного — Щербина, який був під доглядом поліції, якому було заборонено жити в Москві та Петербурзі, одержав від царя брилянтовий перстень; згодом молодий цар Микола II призначив республиканця й соціяліста Щербину головою наукової експедиції до киргізських земель, де Щербина встановив норми землеволодіння, так що його й тепер згадують киргізи як свого захистника й спасителя.

Але року 1900 Щербина знов „провинився“. Він написав працю і виголосив її у Вороніжському земстві: про необхідність конституції в Росії. Сталася велика метушня; реферат видрукували закордоном, продавали по 200-300 рублів за відпис, міністри ремствували, а Щербина був героєм дня й піднадзорним на Кубані.

Революція 1905 р. знов висунула його — на становище голови Куб. Ради, яку дозволив цар під впливом „Історії Куб. Війська“, на члена 2-ої Державної Думи та на богато інших громадянських посад. На Кубані Щербина занявся фундаментальною працею над „Історією ККВ“, з якої вийшло два томи. Покійний С. В. Петлюра працював для неї під керовництвом Щербини. В 1917 р. його обрано до Кубанської Краєвої та Законодавчої Ради, до Верховного Кругу Дону, Кубані та Тереку і Головою Верховного Суду на Кубані.

На Кубані Щербина виявив велику письменницьку діяльність і в 70 років навіть почав писати вірші й поеми українською мовою. В цих галузях і в науковій він широко працював й працює в Югославії в 1920 р., а від 1921 р. в Ч.-С. Республиці, де є професором Подебрадської Академії та Укр. Університету, в якому був і деканом й ректором.

Працює він пильно й тепер в численних товариствах, зокрема козацьких і невтомно пише свої „Спогади“ величезного історичного й побутового козацького значіння.

Кубанський дід вірить, що він ще побачить визволену Україну й Кубань і ми бажаємо йому цього, а з тим довгого життя.

С. Федорів

Розброєння старш. школи в Камінці Струм. 1. XI. 1918

Зі споминів учасника б. хор. У. Г. А. *Мих. Демянчука.*

У другій половині жовтня 1918 р. „Революційний Комітет“ в старшинській школі XI. австрійського корпусу в Камінці Струміловій, зложений з однорічних підстаршин — переважно У. С. С-ів — завізвав на довірочну нараду відпоручників поодиноких чет та зясував їм сучасне політичне положення узвязку з недалеким розвалом австро-угорської монархії. Ті довірені „однорічняки“ мали за обовязок теж довірочно поінформувати своїх товаришів-Українців у своїх четах про істнування „Револ. Комітету“, про недалекий розвал австро-угорської монархії та про конечність бути готовими, щоби перейняти владу в Східній Галичині, а також мали вони бути звязковими між „Рев. Комітетом“ а своїми четами. Згодом звязки ті так наладнались, що всякі інформації та накази дуже скоро знали всі Українці у старшинській школі. Рівночасно взвязку з загально-політичним положенням австро-угорської держави і Поляки — видно це було — щось затівали. Товариські взаємини поміж Українцями і Поляками помітно з дня на день гіршали, дискусії на політичні теми прибирали на гостроті так, що раз — як це собі добре пригадую — на острім стрілянні („Шісштетте“) тої чети, в якій я був — (чет. Ляйнберґа) — прийшло було до такої острої словної перепалки поміж Українцями й Поляками, що якби не однор. Михайло Титенич, дещо старший від нас і більше холоднокровний, не був погамував нас, то хто зна, чим був би цей інцідент закінчився.

При кінці жовтня дістали ми наказ від Революційного Комітету призбирувати та переховувати острі набої та бути більше чуйними та обережними у відношенні до Поляків, а також поменше виходити з касарень до міста... Розуміється, що кожний з нас з тремтячим від нетерпеливости серцем очікував щораз то нових наказів та вказівок і інформацій так від Рев. Ком., як також з інших достовірних джерел.

В дні 30. X. 1918 р. дістали ми наказ бути всім дня 31. X. в касарнях, бо о 7-ій год. вечором маємо роззброїти цілу старшинську школу. Нас Українців однорічних начислювано тоді около 70 люда на більше як 300 всіх однор. старшинської школи. З трудноців, звязаних з виконанням важкого завдання роззброїти старш. школу і перейняти владу в місті та обставити важніші державні обєкти і комунікаційні шляхи та осередки, здавав собі Рев. Комітет прекрасно справу і виробив добрий плян ділання в порозумінні з відпоручниками місцевого українського населення.

Дая 31. X. 1918 р. чи то хтось навмисне пустив таку поголоску, чи справді так мало бути, Поляки довідалися, що представник Укр. Нац. Ради зі Львова має приїхати до Камінки Струмілової, щоби передати владу Українцям. Щоби цьому перешкодити, вибралося около 25 щонайвідважніших однорічних-Поляків на двірець та очікували його приїзду, щоби зглядити його зі світа...

А година минала за годиною. Кожний з нас — Українців по вказівкам Революційного Комітету через цілий майже вільний від заняття час нишпорив щось коло свого кріса, держав його майже все пополудне в руках та нетерпеливо очікував 7-ої години. Радість розпирала груди, що дожилося так світлої хвилини, горло стискалося з надміру преріжних почувань, погляди повні завзяття тай непевности схрещувалися з такими поглядами інших товаришів Українців, втаємничених у справу. Один одного запитував заєдно, котра година, хоча сам мав годинник і міг легко подивитися та знати, котра саме година, одначе кожному здавалося, що годинник товариша скорше й краще ходить, що в нього хутше буде 7-ма. Всею силою волі старався кожний з нас здавити ті всі радісні почування, щоби жадним необережним слівцем, натяком не зрадити тайни близького чину. Й досі не можу здати собі з цього справи, чим заповнив я весь час, здавалося, безконечно довгий від обіду до 7. години. З пізніших оповідань роззброєних однорічних Жидів і інших довідалися ми, що в нашім поведенні замічали вони велику зміну, якусь таємничість та величність і те, що в їх очах виросли ми були в той день на якихсь небуденних, непересічних людей і що вони прочували, що ми щось плянуємо, бо ми були так до себе подібними своєю поведінкою.

Три чверти на 7-му кожний з нас держить свій кріс на поготівлі, а в нього незамітно для інших владував вже набої. Набійниці також повні острих набоїв. Кожний ще раз в памяти пригадує собі, як звучить вложений на нього обовязок та ще раз провірює і обдумує найкращий спосіб, як його виконати. Ще 5 хвилин до семої! Двох нас крутиться — ніби от так собі — коло стояків, на яких стоять кріси, тримаючи свій кріс на руці, двох інших крутиться коло дверей, інші походжають, заговорюють співтоваришів...

7-а година — місце нетерпеливости і зденервування заняла якась шалена відвага, очайдушність, яка виступає в людини безпосередньо перед доконанням діла незвичайної ваги... Аж нараз на обох дверях нашої кімнати рівночасно зявляється двох УСС-ів та дають наказ: „Всі руки в гору, Українці, збирати кріси!“ В тій хвилині двох товаришів стає з „до стрілу готовими“ крісами, зверненими дулами до кімнати, а нас двох збирає зі стояка кріси. Всі товариші — однорічні не-Українці здивованими очима глядять на те все, що ми робимо (тримаючи вгору руки);

ми тимчасом відпинаємо їхні баґнети, лопатки і іншу зброю та зібравши те все на коци, відносимо до вартівні, де вже застаємо зброю із інших ближче до вартівні положених обєктів. Кожний з нас махінально відпинає австрійську розетку, чіпляючи на її місце заздалегідь приготовану відзнаку — емблєм УСС-ів, або яку іншу національну відзнаку.

Роззброєні не-Українці підскакують як діти, кидаючися собі в обійми — головно Чехи і Жиди — радіють, що вже скінчили війну і тільки з сумом питаються, як їм дістатися до своїх домів. Поляки зате сильно здєнервовані, декотрі не хочуть віддати своїх „екстра"-баґнетів, не хочуть дати перепровадити у своїх куфрах та наплечниках ревізії та віддати бусоль (компасів) і карт, набоїв, але на катеґоричну загрозу, оконечно повинуються, бурмотячи щось під носом. Декотріж Українці, що до того часу за мало виявляли свою національність, а то й уходили до цього часу за Поляків, просто зі сльозами в очах протестують проти роззброєння, заявляючи, що вони теж Українці і просять, щоби їх прийняти в наші ряди, виказуються особистими документами, що вони греко-католики і т. д. Такі справи полишаємо до полагоди нашій команді.

По виконанні тих вступних завдань, залишається в кожній четі по двох наших вартових, а інші мали вже заздалегідь призначену функцію. І так одноp. Процьків мав спровадити до занятих нами касарень зібраних в недалекім ліску около 300 селян з дооколичних сіл. Інші знов мали обставити кругом касарні, щоби не випустити з них нікого чужого та роззброїти тих около 25 Поляків, котрі ще не були вернулися з двірця; інші знов мали піти на скріплення слабих залог на двірці в Камінці Стр. і Сапіжанці та обсадити залізничі мости і інші обекти та уряди в місті. Щоправда, до скріплення залог в ріжних місцях можна було ужити прибувших селян, одначе між ними було мало обзнайомлених зі зброєю і краще було провірити їхні військові здібности в слідуючих днях ,як зразу взяти їх до служби на так відповідальних позиціях. Кращою допомогою були приявні в місті ученики місцевої ґімназії чи семинарії, котрі бодай вміли обходитися з крісом завдяки попередній, тайній підготовці, чого не можна було зробити з селянами. Приявність в касарнях пор. У. С. С. Краснопери, чет. Салєка і декількох ще енерґійних підстаршин УСС. давала запоруку, що вдачно переведене перейняття влади є добрим передвістником грядучих важливих подій.

Я мав призначення ще з декількома товаришами однор. підстаршинами скріпити залогу залізничого двірця в Камінці Струміловій. Коло години 9.30—10, відійшли ми болотнистими стежками в напрямі двірця. Зараз за касарнями коло малого залізничого містка, наткнулися ми на нашу стійку, що зупинила нас та запитала про клич... Стійкові, що берегли входу від касарні від сторони двірця, оповіли нам, як відбулося роззброєння повертаючих з двірця Поляків, котрі по черзі мусіли пролежати кілька хвилин „долів" на мокрій землі, бо не хотіли йти до касарень, коли почули українську команду, а не могли втікати, бо вірили загрозі стійкових, що їх застрілять на випадок проби втечі, воники з двірця повертали або одинцем, або малими гуртами, не прочуваючи того, що в межичасі в касарнях скоїлося.

Також у старшинській харчівні наша стежа, котра пішла роззброювати старшин, що саме збиралися на вечеру, зробила своїм виступом чималу несподіванку — головно для старшин Поляків, одначе серіозного опору ніхто не посмів ставити тимбільше, коли довідалися, що ціла старшинська школа вже роззброєна — хоча це роззброєння також щойно рівночасно переводилося...

На другий день, себто 1. XI. 1918 — оскільки собі пригадую, була неділя, або якесь укр. свято. Як тільки трапилася нагода піти службово до міста — я радо скористав з неї і пішов. Ті самі знані мені добре будинки та вулиці видалися мені куди більшими, кращими та привітнішими того осінного дня... Люди здавалося всі поголовно веселилися, раділи, а ті учениці-Українки, котрі припинали жовтоблакитні стяжечки (це була якась збірка, чи зумисно заряджене декорування всіх Українців мешканців міста в той святочний день), видалися мені не людьми, а просто ангелами, неземськими істотами, що звіщали всім громадянам-Українцям, які поклалися спати австрійськими підданими, про те, що вони є від оцього 1. XI. 1918 р. вільними горожанами вільної української держави!!...

Під вечір того дня змінила нас інша стійка і ми вернули до касарні. На подвірі застали десятки селянських возів, навантажених харчами, які наспіли з ріжних дооколичних сіл на прохарчування українського війська. Видно було також багато селян, котрі зголосилися як добровольці і вже робили військову муштру. В команді касарень довідалися ми, що пор. Краснопера з одним однор. — мабуть дес. Заплатинським чи з ким іншим — поїхав до Львова по дальші накази та інструкції. Всі очікували нетерпеливо його приїзду і вістей зі столиці. Десь пополудні затурчотіло на подвірі касарні авто з синьожовтою хоругвою. Пор. Краснопера приїхав. Новини привіз він зі столиці не надто потішаючі. Десятник, котрий з ним приїхав, оповідав про перестрілки на вулицях Львова.

В кілька годин по приїзді пор. Краснопери з Львова наказано збірку охотників, котрі хочуть їхати до Львова. Зголосилися майже всі однорічні та інші вояки, що в міжчасі зголосилися, а їхати мало тільки 50 чоловіка. Хто вибирав тих охотників зпоміж всіх, що зголосилися, не памятаю, одначе памятаю, що коли дотичний комамдант казав мені виступити з ряду — себто, що я залишуся в касарнях і не поїду покищо до Львова, я хильцем перебіг на ліве крило і таки попав в число тих, котрі мали їхати. Нам казали бути зараз готовими до виїзду. Ми доповнили наші запаси амуніції та дістали консерви. Нашим командантом назначено підхор. Меркуна.

Рейд от. Ю. Тютюника

(З циклю: Чотири повстанські рейди і їх ліквідація).

Написав: *Ол. Доценко*

Юрій Йосипович Тютюник походив із селян с. Будищ (Смілянських). Самотужки здобуває він собі освіту. За часу Великої Війни скінчив військову школу прапорщиків. З війни вийшов в ранзі поручника. Як делеґат від війська попадає в члени Центральної Ради. Підчас повстання проти гетьмана Скоропадського стає начальником штабу революційного комітету в Києві. При відході Директорії з Києва виїхав на південь до от. Григорієва. Був там командантом бриґади. Провадив операції в напрямку Катеринослава. По захопленні Знаменки та Олександрії більшовиками от. Ю. Тютюник розпочав партизанські рейди.

Ранком 27-го травня 1919 р. от. Тютюник залишив ст. Пятихатки під натиском більшовиків і почав відступ вздовж залізниці на Олександрію. Ворог уперто насідав. На ст. Зелена стало відомо, що м. Олександрія захоплена ворогом. От. Тютюник був одрізаний від центру і не знав, що з ним станеться. Могло бути два рішення: а) попробувати вибити ворога із м. Олександрії і звідтіля попробувати звязатись з от. Григорієвим і б) використати ніч (був уже вечір), зійти із залізниці і, обійшовши Олександрію, навязати звязок з от. Григорієвом. Ю. Тютюник зупинився на другому. Неясність положення, яка змусила от. Григорієва залишити раптово Олександрію без повідомлення от. Тютюника, та мала кількість бійців вплинули на прийняття такого рішення.

Тимчасом з боку Олександрії надїхав броневик, який почав обстрілювати Зелену. Появилася і піхота, але вже смеркало.

27-го травня о 10-ій годині вечора от. Тютюник із своїм відділом зі ст. Зелена вирушив в напрямку на с. Верблюжки. Залишені потяги, бронепотяги і майно підпалено і до решти знищено коло 11 години 28-го травня через розриви артилерійського майна.

Відділ зупинився на відпочинок. У відділі от. Тютюника було коло 1000 людей. Коло половини людей не мали зброї. Решта, хоч і мала зброю, але не уявляла із себе військової частини, яка була б здатна до бою: були там повстанці, що пару днів як вступили до відділу, штабовики, немуштрові, тощо. Орґанізовані частини давно забрав от. Григоріїв на другі напрямки. Отже от. Тютюник був командантом без бриґади. Здержував він москалів з боку Катеринослава виключно бронепотягами та місцевими селянами. Вести в такому стані загін було неможливо: сотня ворожих кіннотчиків могла все зліквідувати.

Поблизу с. Верблюжки от. Тютюник робить реорґанізацію відділу. В першу чергу відокремлено Верхнедніпровський відділ, який походив із Верхне-Дніпровського повіту, мав 119 людей. Люди цього загону були надійні, зате був невідповідний командант. Всіх, що не мали зброї, відправлено в степи. У всіх, що раніше служили у большевиків, було відібрано зброю і просто їх розігнано. Розпущено теж і елемент, що не був призвичаєний до партизанської боротьби.

Після „чистки" у відділі Ю. Тютюника залишилося 156 людей (119 Верхнедніпровців і 37 чоловіка збірних). Верхнедніпровці називали себе полком і цю назву й зберіг за ними от. Тютюник, сформувавши із збірних окрему сотню під командою хор. Яковенка. Старшин у відділі було 13 чоловіка. Отаманом або полковником полку Верхнедніпровців був Безуз. Був це старшина військового часу, малоосвічений і малоінтеліґентний, в політиці не розбірався. Зате був самолюбом та владолюбивим, демаґоґом — розумівся на психольоґії своїх підлеглих; малодосвідчений командант і трус, зате добрий орґанізатор.

Помішником к-та Верхнедніпровців був Ісенко (козаки величали полковником). Людина ідейна, хоробра, рішуча але завше уникав та ухилявся від всяких посад. Він власне й керував боєм у своїй частині. Як народній учитель не мав військової освіти, але був завжди на місці. Не належав до жадної партії, але стає за відібранням землі у поміщиків і передачею її селянам без викупу.

Господарем Верхнедніпровців був хор. Жила. Флеґматик по вдачі, але порядний і хоробрий чоловік.

Командантом окремої сотні був хор. Яковенко. Він був би добрим к-том куріня. Хоробрий, рішучий, але малоосвідомлений політично, його помішником був хор. Гудкіл. Теж порядна і хоробра людина.

Далі були хор. Киричина (хоробрий і чесний старшина); сотн. Камінський (при Директорії командант Балтського повіту, надзвичайно хоробрий старшина, добрий к-т малої частини, чесний і фанатик-націоналіст, пізніще не приймав жадної посади, хоч в бою часто заступав своїх командантів); пор. Олекса Іванович Сербин (нач. штабу от. Тютюника, по освіті інженір, хоробрий, але не витривалий, за кабінету Мартоса, переконаний про неминучу катастрофу, зник невідомо куди, при ньому служив і його менший брат козаком; в політиці розбирався, але був безпартійним). Був ще політичний референт Макаренко.

Постачання в от. Тютюника було чудове: було багато добутого ще у Французів, мануфактури, набоїв 60.000, 3.000.000 карбованців грішми. Кулеметів було 3 Максима і 1 Кольта.

Після недовгого відпочинку реорґанізований загін вирушив далі і коло 11. години вечора 29-го травня зупинився на ночівку в с. Аджамка. Загін зробив коло 80 верстов. Кінно їхало 4 старшин та 2-ох козаків. Люди страшенно перетомилися. Хотіли відірватися від ворога — тим і пояснювався такий великий марш.

В с. Аджамка відпочивали аж до 10. години ранку 30-го травня. Забезпечений усіми способами розвідки, відділ наближався до залізниці Елисавет — Хирівка. Відділ вийшов на ст. Трепівка.

Співробітник от. Ґріґоріева Попов тримає ще в своїх руках м. Єлисавет. На ст. Хирівка стояв сам от. Григоріїв. Большевики давили зі сходу і заходу. Кожну хвилину треба було чекати, що вони змусять повстанців залишити залізницю. На ст. Трепівка стояло багато потягів з ріжними тиловими частинами повстанців. Вони не знали, що їм робити.

В телеґрафній розмові Ю. Тютюника з Н. Григорієвом, Тютюник одержав останній наказ від Григорієва. От. Григорієв уже прийшов до рішення залишити залізницю і розпочати партизанку на широку скалю.

Наказом про партизанку от. Григоріїв поділив Україну на ґуберніяльні партизанські округи, що йому підлягали. В кожному повіті і волості мали бути команданти місцевих повстанців з відповідною підлеглістю. Ґуберніяльних отаманів мав призначати сам от. Григоріїв. Решту командантів повинні були тимчасово вибірати самі партизани, а затвержувати їх мав ґуберніяльний отаман. Коли ґуберніяльний отаман визнавав потрібним призначити команданта партизанів повітів чи волости, то право таке надавалось йому наказом про партизанку.

Тимчасом от. Григоріїв попросив от. Тютюника боронити Єлисавет до того часу, поки він не зліквідує все на ст. Хирівка і не відійде від залізниці. Пізніше от. Тютюник мав іти туди, куди вважав потрібним і найбільше відповідним.

От. Тютюник разом з Поповим боронили Єлисавет аж до ночі. Смерком вони залишили залізницю і пішли в ріжні боки: Тютюник на північний захід, а Попов на захід.

Після ліквідації повстанчих тилових частин на ст. Трепівка, загін Тютюника побільшився до 204 людей; тут ще взято одну гірську гармату, 2 кулемети Кольта. Гармату возила пара коней, що їх забрано у Німців. Коні були добрі: возили гармату аж до приєднання її до Армії У. Н. Р. Набоїв було 240. Командантом гармати призначено пор. Сербина, що трохи розумівся на цьому ділі. Забрано і оркестру, але музиканти в першу ніч втікли, забравши із собою всі музичні інструменти.

Із ст. Трепівки от. Тютюник дійшов до м. Федварі і відпочивав майже до полудня 31-го травня. Тут прийнято рішення зийти на Київщину і звязатися з українським військом.

У м. Федварі всіх людей загону посаджено на селянські вози. Похід ішов в такому порядку: авангард — одна сотня, головні сили — решта. — Авангард висилав одну заставу з кулеметом по дорозі маршу на віддаль 1000 кроків. Головні сили висилали також заставу назад, яка властиво і була арієргардом. Усі люди по 7 чоловіка їхали на возах і були на поготові кожну хвилину стати до бою.

Перед вечером 31-го травня виявлено, що в с. Сентові, якраз по дорозі маршу відділу, стояло якесь військо. Кінні донесли, що в Сентові стояли якісь повстанці. То був от. Залізняк.

Оба отамани вирішили на нараді, що по виході на Київщину будуть переводити операції узвязку між собою. От. Залізняк від постачання от. Тютюника одержав 12 скриньок набоїв. Потім відділ рушив далі і заночував в с. Капітанівка.

От. Тютюник рішив затримувати селянські вози не більше одного дня. Селянам платилося по 2 „махи“ мануфактури („мах“ — повстанська міра, наскільки можна простягти руки). Селяни прихильно ставилися до цього загону. Слава про цей загін, який за все платить, далеко його випереджувала. Як звичайно водиться, селяни все перебільшували те перекручували. Говорили навіть, що йде біла ґвардія і за все платить золотом та сріблом. Не зважаючи на робочу пору, возів можна було дістати скільки забажаєш, легко було добути вівса, сіна та ін.

ГРАМОТА
ІМЕНЕМ
Української Народньої Республіки

Грамота ордену Залізного Хреста от. Юрка Тютюника

Ранком 1-го червня от. Тютюник вирушив з Капітанівки. Переходили через залізницю Бобринська — Помішна. Більшовицький бронепотяг, що стояв на ст. Новомиргород і мав іти до ст. Помішної, мусів завернути з причини розібраного в ночі 31-го травня шляху на ст. Бобринська. Повстанці зауважили бронепотяг і обстріляли його з гірської гармати. Більшовики не сподівалися стрінути тут ворога та ще з артилерією. Більшовицький бронепотяг теж відповідав, відходячи на Новомиргород. Перед Новомиргородом бронепотяг перевернено, а його команда пішла пробіратися лісами до своїх. Місцеві повстанці забрали озброєння броневика для себе. Цей успіх добре вплинув на людей загону.

Над вечір 1-го червня загін от. Тютюника уже був у с. Лебедині. Тут вирішено відпочити, а тимчасом виявити, що діється на Звенигородщині, бо туди прямували повстанці.

В с. Лебедині повстанці піймали кілька чоловіка червоноармійців 7-го совітського полку, який стояв тоді в Шполі і на другий день мав вирушити до Черкас.

7-ий сов. полк мав до 1000 багнетів і дві батерії. От. Тютюник задля малої кількости людей у відділі рішив не нападати, а притаїтися в Лебедині. У цьому селі загін простояв до 4-го червня.

2-го червня 7 сов. полк вирушив у потягах по залізниці на Черкаси. 3-го червня до с. Лебедин підїхав большевицький бронепотяг, не знаючи, що в селі стоять повстанці. На ст. Лебедин стояв поганенький паротяг. Повстанці пустили його на броневик. За кілька хвилин і броневик, і паротяг були одною руїною: від удару все покотилось із залізниці в провалля. Повстанці здобули один цілий кулемет і трохи набоїв.

Коло полудня тогож дня до с. Лебедина прибув відділ от. Мірошниченка і він, і от. Залізняк погодилися тримати звязок з от. Тютюником.

4-го червня відділи от. Тютюника і Мірошниченка одною кольоною перейшли через м. Шполу до с. Лозоватки і там заночували. При переході м. Шполи повстанці захопили господарство 7-го сов. полку і 4. полонених. Тут же був склад провізії, яку зібрав представник Петроградського „совхозу": борошно, ґалети, сало, масло, повидла, картопля, яйця тощо. Частину майна забрано для власного ужитку, а частину роздано селянам. У м. Шполі козак з відділу Мірошниченка знасилував 15-літню жидівську дівчину і дещо пограбував. Розбишаку піймали на горячому вчинку самі козаки, які сюди прибігли на крик старого Жида. По присуді суду, цього козака вже за годину розстріляли на головній вулиці. Така поведінка повстанців з грабіжниками дивувала Жидів, які чекали нових погромів. Тут пощастило вияснити ситуацію на Звенигородщині. Коли от. Григоріїв оголосив загальне повстання проти москалів, то цілий повіт і м. Звенигородку захопили повстанці. Але по невдачах Григорієва, червоні розпорошили повстанців і знову опанували Звенигородку. У місті стояло залогою до 400 червоноармійців „охранного баталіону". Його боєздатність була невелика. По волостях була ще червона міліція в більшости з місцевих селян.

Майже в кожному селі були повстанчі організації, але для виступу вони чекали відповідного моменту. Зброя, хоч і не багато, теж була на селах. Навіть гармати заховано по лісах, хоч і без замків. От. Тютюник провадив організаційну працю обережно: він не виявляв наміру командувати загонами, які стрічав по шляху свого маршу і не видавав наказів до людности про допомогу, про повстання. Він тільки заохочував місцевих ватажків до організації своїх загонів та провадження боротьби проти москалів. Не зважаючи на те, що Мірошниченко отверто виявляв бажання підлягати Тютюникові, Тютюник обережно запропонував йому переводити операції тільки узвязку з ним.

Зате в своєму загоні от. Тютюник збивав людей в одну сімю, приборкуючи неслухняних — одних караючи, а другим відбірав ґрунт у впливах на козаків. А роботи було не мало. Повстанці складалися з людей, яких було тяжко тримати в послуху. Особливо це було помітно поміж старшинами. До таких власне належав Безус. Він користувався прихильністю Верхнедніпровців як їх земляк. Але він не відзначався хоробрістю та рішучістю і коли зачалися бої, це дуже скоро захитало його авторитет.

В організаційній роботі загону значну ролю відограла окрема сотня із своїм командантом Яковенком. До складу сотні належав ідейний елемент і в більшости інтеліґентний. На цю сотню от. Тютюник опирався у всіх критичних випадках.

5-го червня загони от. Тютюника і от. Мірошниченка вирушили із с. Лозоватки і перейшли до с. с. Козацька (Тютюник) та Топильна (Мірошниченко). В цих селах загони мали на меті перебути кілька днів, звязатися із от. Залізняком і тільки тоді розпочати більш активну боротьбу.

Дні відпочинку використовувано для поліпшення організації загонів, чистки зброї, латання одежі тощо.

Але повстанцям не прийшлося довго відпочивати. Червоні, помітивши рух Тютюникового загону на північ, рішили зліквідувати його на Звенигородщині. Для ліквідації був призначений 7-ий совітський полк при гарматі. Цей полк мав приєднати до себе „охранні баталіони" в м. м. Звенигородці та Городищах, щоб збільшити свою силу. Бойовий стан цього відділу мав би виносити до 1.800 багнетів при 14 кулеметах та 6 гарматах. При 7-ому сов. полку була кінна розвідка коло 40 чоловіка.

7-го червня два курині 7-го сов. полку при одній гарматі прибули до м. Городищ, але не застали вже там „охранного баталіону": напередодні його знищив от. Залізняк. Ці два курині в свою чергу страшенно погромили відділ от. Залізняка у с. Свинарці тогож таки 7. VI. і перейшли на ніч до м. Вільшани.

Один курінь 7-го сов. полку при батерії гармат 7. VI. переїхав до м. Звенигородки, де йому місцевий „охранний баталіон" улаштував урочисту зустріч. Майже до ранку 8. VI. в міському клубі грала оркестра і гуляли більшовики.

(Докінчення буде).

Ще в справі 10. і 11. листопада 1920 р.

(Лист до Редакції).

Високоповажаний Пане Редакторе!

Не відмовте умістити у поважному часописі Л. Ч. К. цей мій лист.

В „Літописі Червоної Калини" за 1933 рік ч. 1. інж. Пекарчук вмістив свою статтю під назвою: „Правда про 10 і 11 листопада 1920 року", як відповідь на статтю сотника Бориса Монкевича під назвою: „З останніх днів боротьби", вміщену в томуж часописі за червень 1932 року.

Інж. Пекарчук у своїй статті „Правда" написав, розбираючи статтю сотника Монкевича: „З останніх днів боротьби", явну неправду.

Для правдивого освітлення подій останніх днів боротьби 1. кулеметної дивізії в большевиками, я подаю наступне:

1-го листопада 1920 року, я з окремим відділом, котрий входив до складу середньої ґрупи військ Ґенерала Тютюника, повернувся до складу 1-ї кулеметної дивізії і приступив до виконання обовязків першого помішника команданта дивізії. Дивізія в той час займала позицію в верствах 18 на схід від Могилева на лінії сіл: Михайлівка, Буша, Мервинці і т. д., упираючись в Дністер.

3-го листопада я виїхав на фронт дивізії. Оглядаючи кінну сотню, під керуванням сотника Пекарчука, котрого перший раз в життю свойому я побачив, — я був дуже незадоволений тим безладдям, в котрому перебувала сотня, як бойово-муштрова частина, а тому призначив 3-х добовий речинець для переведення сотні до порядку. Оце було перше моє „знайомство" з сотником Пекарчуком. Припускаю думку, що з того дня у сотника Пекарчука зародилася до мене, як начальника, неприязнь.

8 листопада визвав мене ґен. Бурківський телефоном, як заступника Комдіва до Штабу дивізії, до м. Могилева. Сам ґен. Бурківський в той день виїхав на нараду П. Г. О. до м. Нова Ушиця.

Біля 11 години ранку, 9-го листопада в Штабі дивізії отримано телефонічне завідомлення від штабу першої кулеметної бриґади про те, що значні сили ворога наступають на відтинку згаданої бриґади, але нашим вогнем наступ припинено.

В супроводі двох кінних козаків я вирушив верхи на місце бою, минувши с. Яруту, де знаходився Штаб бриґади.

Від командантів сотень я довідався, що жадного наступу ворог не провадив, а лише віддано кілька рушничних стрілів по ворожій стежі. Кінної сотні на позиції не було, а розвідку з нашого боку проваджено пішими стежами. Повернувшись з позиції до Штабу бригади, я приструнив кого слід за фантастичні донесення.

Тогож дня під вечер мене знов визвано телефоном до Штабу дивізії, а 10 листопада ранком я брав участь в нараді старших начальників правої ґрупи військ, під проводом команданта ґрупи, Ґенерала Удовиченка.

З огляду на те, що 11 листопада армія У. Н. Р. мала розпочати наступ на всьому фронті, я на підставі наказу по 1-ій кулеметній дивізії, з 10 листопада 1920 р. ч. 1/оп., мав кермувати правим бойовим відтинком себто частинами першої кулеметної бриґади, а Ґенерал Бурківський лівим.

10 листопада, після наради, я відїхав на позиції першої кулеметної бриґади, з котрою брав участь в боях тогож дня до наступу пізньої ночі.

Колиж виявлено, що частини правої ґрупи під натиском переважаючого ворога і з причини прориву нашого фронту розпочали посуватися назад, і що технічний звязок зі Штабом дивізії перервані, я видав розпорядження частинам першої кулеметної бриґади про відворот в напрямку на с. Броницю, а пізніш на м. Могилів.

Підчас відвороту, я цілий час був при відступаючих частинах, а саме при кінній сотні, яка йшла в аванґарді першої кулеметної бриґади, чому я і прибув 11 листопада ранком до м. Яришева раніше від головних сил, які в короткому часі і самі почали підходити поволі до міста.

У своїй „Правді" про 10 і 11 листопада 1920 р. інж. Пекарчук вмістив явну і злобну неправду, що нібито 10 листопада, я, взявши 4 кіннотчиків, відїхав до Могилева.

Так само неправдою є, що він робив мені доклад про бойове становище на фронті другої кулеметної бриґади, бо о 6 годині вечора звязок поміж бриґадами був уже перерваний і що друга бриґада відступила назад, — про те я знав дуже добре.

Щодо бойових подій 11 листопада під м. Яришевом, то картина була така:

Коли я прибув з аванґардою до м. Яришева, то на зустріч мені зийшли з хати Ґенерал Бурківський та начальник Штабу дивізії полковник Мазюкевич і запропонували мені погрітися і вилити чаю. Підчас балачок з висот, що оточують західню околицю м. Яришева, відкрито кулеметний і рушничний вогонь по містечку і війську, що скупчилося в місті. Розпочалася страшенна паніка: крик жінок ,воящтво ховалося від куль по будинках і подвірях, підводчики обозів втікали в напрямку Дністра, кидаючи обози.

Треба було рятувати становище, не гаючи часу. Коли я запитав ґен. Бурківського, як старшого, що він думає ґробити й отримав незадовольняючу відповідь, я взяв ініціятиву в свої руки й наказав командантові пішого куріня, сотн. Кириці, атакувати ворога, що стріляє по містечку, а я особисто, на чолі кінної сотні, кинувся на ворога, що перерізав головний шлях для нашого відвороту. Завдяки тому нашому наступові ворожа кіннота почала відходити.

Маючи на меті дати бойовий наказ командантові

кінної сотні, сотникові Пекарчукові, я помітив його відсутність, а молодший старшина цієї сотні, хорунжий Волощук зголосив мені, що сотник Пекарчук здезертував з поля бою. Провід сотнею я передав хорунжому Волощукові. Пізніше сотника Пекарчука, наказом по дивізії, викреслено зі складу дивізії, як дезертира, а справу про його діяльність передано військовому слідчому.

На одній зі сторінок „Історії 1-ої кулеметної дивізії", укладеної колективом бойових старшин дивізії значиться ,як брудна пляма, дезерція сотника Пекарчука. Треба було мати богато сміливости, щоб рішитися написати таку неправду у своїй „Правді", знаючи добре про свою опінію серед бойових старшин 1-ої кулеметної дивізії.

З великою пошаною

Г. Пузіцький, ґенерал-хорунжий.

20. лютого 1933 р.
Укр. Станиця при м. Каліші.

Бандит

Написав: Володимир Струць)*

(Докінчення).

— Хто там?
— Аткрой!
— Хто? — питаю ще раз.
— Не спрашівай, а открівай!

Пор. УСС. Струць Вол. в однострою четаря.

Я побіг у другу комнату і сказав господареви, що хтось гримає у вікна.

— Я зараз, — сказав господар і пішов відчиняти двері. Я вернув у свою комнату і поклався до ліжка, ожидаючи незнаних відвідин. Чую тупіт ніг кільканацяти людей. За хвилю отвираються двері, впадає сніп світла до моєї кімнатки, входить незнайомий високий мужчина, в обох руках держить по револьверови, спрямовані в мене і питає:

— Ви хто такий?
— Австрійський военнопленний, — кажу.
— Ви офіцер?
— Так, — відповідаю.
— Уходіте, — звертається він до салдатів, яких повно вже найшло в кімнату. Опісля сховавши револьвери в кишені витягнув до мене руку і представився.

— Поручник Шиба. — Вже тій гадині зробив я кінець.
— Кому? — питаю.
— Ковбасі!
— Як?
— Так! Убіт, сволоч.
— Не хочеться вірити, — кажу йому.
— Одягайтесь і ходіть зі мною, я вам покажу.
— Деж він лежить?
— Коло волості.
— Тепер ніч, невигідно іти, краще зажду до рана і тоді вже піду, — відмовився я.

Поручник почав росказувати, якто він зорґанізував відділ до боротьби з бандитизмом і як то вдалося йому піймати та вбити Ковбасу. Відтак розпращавшись зі мною, пішов.

Однак справа представлялась зовсім не так, як поручник мені росказував. Він хотів видко в моїх очах показатися героєм, тому сказав, що то він убив Ковбасу.

Ковбаса не чувся добре в дніпрових плавнях та на відлюдних хуторах. Він вже мав досить того всього, досить мав грошей і золота, тож хотів зажити вже спокійно і не наражатися більше на небезпеку. Задумав з Дуняшою виїхати на Кавказ, купити собі хутір і зажити в добрі без пригод. В тій цілі вислав свого довіреного товариша Чухачева до Верхнедніпровська, щоб довідався, коли відходять поїзди в сторону Кавказу.

Чухачев, вертаючи зі стації Верхнедніпровська до города, попав у руки банді Апостола. Вони знали, що Чухачев належить до відділу Ковбаси.

— Гей хлопці! Давайте шнурок, — крикнув Апостол, — повісимо сукінсина на стовпі.

Чухачев упав на коліна перед Апостолом:

— Дaруй життя! Видам Ковбасу!
— Добра заміна, — згодився Апостол.

Взяв кулемет і кілька своїх людей і пішов в степ на хутір, що був віддалений яких 20 верств від Мишурин Рога.

— В тій хаті є Ковбаса, Дуняша і якась вдова, — сказав Чухачев. На кількасот кроків від хати наставив Апостол кулемет і почав сікти по хаті. Вистріляв кілька ґуртів і зайшов осторожно в хату. Дуняша безпритомна лежала під ліжком, Ковбаса неживий і вдова мертва. Лишивши все, як застали, пішли всі своєю дорогою. Чухачев вільний вернув у Мишурин Ріг і росказав, що Ковбаса вже не жиє. Люди не хотіли вірити. Ви-

*) В попередньому числі помилково подано Струк.

правилось кількох дядьків фірою у степ на хутір, привезли убитого Ковбасу і поклали на лаві коло волості. Лискавкою рознеслась вістка про смерть

зі і околиці. Я побув ще кілька місяців в тім селі. Врешті задумав вернути до дому, до своєї родини. Треба було розрахуватися з Губпродкомом;

Вишкіл УСС у Грузькім на Херсонщині 1918 р. Старшини вишколу. В середині кмдт. вишколу от. Гриць Коссак.

Група старшин УСС. Від ліва: чет. Струць, сот. Др. Біловор, сот. Вітовський, підпол. гетьм. Армії М., от. Коссак, сот. гетьм. Арм. —енко, чет. Осип Техіщак.

Ковбаси, по селі і околиці. Все, що жило, йшло дивитися на того хижого звіря. Скільки на нього наплювали, скільки набили його палицями, годі сказати.

Скликали сход, щоб нарадитись, що з ним зробити. Дядьки казали: Не годиться закопувати в землю так, як кождого чоловіка. Рада в раду ухвалили відвезти човном на остров серед Дніпра і покинути, щоб птиці його тіло рознесли.

З того часу стало тихо і мирно в Мишурим Розі

в тій цілі я вибрався до Катеринослава, одержав платню за 4 місяці і вернув в Мишурин Ріг.

В кілька день я розпрощався зі знайомими і поплив Дніпром в гору в Золотоверхий город. Там стрінув я богато У. С. С., що служили при Центральній Раді чи в С. С. В той час були австро-німецькі війська на Україні. Вистаравшися документи подорожі, я вернув у Галичину і зголосився в коші У. С. С. у Пісочній, де комісія старшин мене регабілітувала.

вишків УСС у Грузькім на Херсонщині 1918 р. ...
вишколу от. Гриць Коссак.

Група старшин УСС. Від ліва: чет. Струць, сот. Др. Віловор, сот. Вітовський, підполк. гетьм. Армії М., от. Коссак, сот. гетьм. Арм. —енко, чет. Осип Теліщак.

Ковбаси, по селі і околиці. Все, що жило, йшло
дивитися на того хижого звіря. Скільки на нього

в тій цїли я вибрався до Катеринослава, о
платню за 4 ...

Київський „Український Ґенеральний Військовий Шпиталь" в рр. 1917—1918

Спомини. Написав *Д-р Л. Кобилянський.*

Таку назву мав Київський Військовий Шпиталь, коли в жовтні 1917 р., по наказу Ґенерального Секретаріяту Військових Справ України, я зайняв посаду головного лікаря того шпиталю.

Ця назва була написана білими літерами на блакитному полі на великій бляшаній дошці, прибитій над ворітьми, що вели на подвіря шпиталю. Шпиталь містився у фортеці — і ті ворота були того типу, як і всі фортечні ворота: то був неначе тунель, що проходив через усю товщу земляних валів. Але то не був головний вхід. Головний, або так зв. „парадний" вхід був з протилежного боку. Тут, на фронтоні великого шпитального будинку, що виходив на одну з головних вулиць Печерська[1]), був уміщений російський царський герб — величезний двоголовий орел, з крилами спущеними до долу[2]), а під орлом — російський напис: „Военный Госпиталь".

Підчас світової війни я займав в російській дієвій армії посаду дивізійного лікаря одної з сибірських стрілецьких дивізій, яка вела воєнні операції спершу в Східній Прусії, а потім — в Лотві та на Білорущині. До Київа я прибув в осені 1917 р. на 3-ий всеукраїнський військовий зїзд, як делеґат від команди штабу дивізії[3]). Підчас того зїзду счинився „жовтневий переворот". Російський Тимчасовий Уряд, з Керенським на чолі, впав, а на Україні владу взяла в свої руки Українська Центральна Рада.

Коли скінчився військовий зїзд[4]), я зібрався повернутись „на фронт", до своєї дивізії — цього вимагав мій службовий обовязок. Їдучи на залізничий двірець, я по дорозі заїхав до Головної Військової Санітарної Управи, щоб дізнатись, як стоїть справа з призначенням мене на відповідну посаду до одної з українських військових частин ,що саме тепер формувались на Україні і мали взяти участь у світовій війні, яка ще тревала. З таким проханням я ще підчас зїзду звертався до Головної Санітарної Управи. Ця українська Санітарна Управа утворилась революційним шляхом і на чолі її став тимчасово др. Дмитро Одрина (нині покійний). То був хоч молодий ще лікар, але жвавий, енерґійний, розумний, добрий орґанізатор і щирий український патріот. Я, хоч і старий, але не вважав за якесь приниження своєї гідности коритись таким „молодятам" як др. Одрина, аби лишень вони добре та ретельно виконували свої обовязки, що вони їх самі наклали на себе. Не хто-ж інший, як ті „молодята", правду кажучи, зорґанізували Головну Санітарну Управу — і наразі не було потреби усувати їх і ставити на їх місце когось із старих, поважних лікарів.

Так ото заходжу я до Управи, а там Одрина сидить край стола та щось пише. Побачивши мене, він аж підскочив на стільчику.

— А! Ось нарешті Ви й зявилися. А ми вже не знали, що й думати про Вас. Чи не захворіли, не дай Боже, що Вас так давно ніде не було видко. А Ви-ж нам дуже-дуже потрібні. Мабуть десь далеко живете?

— Та не близько, — кажу, — аж на Куренівці[5]). Я оце зайшов до Вас, пане товаришу, щоб попрощатися та поінформуватись...

— Як-то „попращатись"? — перепинив мене Одрина. — Куди-ж Ви так раптом схопились їхати?

— „На фронт", а куди-ж більше? Адже військовий зїзд вже закінчив свою діяльність...

—Нікуди Ви, шановний товаришу, звідси не поїдете, а залишитесь тут у нас.

— То-б-то як? А хто-ж мене не пустить?...

— Та хоч-би й я, — сміється Одрина. — Ви тепер підлягаєте Українській Головній Військово-Санітарній Управі, а Управа призначила Вас на комісаря до Військового Шпиталю від уряду Центр. Ради. Сідайте та зачекайте трохи; я зателефоную до Шпиталю, щоб прислали сюди по Вас фаетон.

— А як-же воно буде з дивізією? — питаю.

— З дивізією? Дуже просто. Ми пошлемо зараз-же до начальника вашої дивізії телеграму,

---

[1]) Так звалась дільниця м. Київа, що лежала на високій горі, яка домінувала над усім містом. Тут містилась фортеця з бастіонами, фортами, валами, казематами, арсеналом і т. д. та головна українська святиня — Київо-Печерська Лавра із своїми знаменитими печерами, від яких і сама дільниця дістала свою назву.

[2]) Це т. зв. „миколаївський" орел, який вживався за царя Миколи I, бо вже за Олександра II на державному гербі був орел з крилами, піднятими до-гори.

Малося на думці знищити цей російський царський герб і заступити його тризубом, але це вимагало багато роботи, а шпиталь переживав такі бурхливі часи, що було не до того.

[3]) В команді штабу нашої дивізії було більш як 50 вояків-українців, а тому, згідно з реґуляміном військового зїзду, команда мала право послати на зїзд свого делеґата.

[4]) Власне кажучи, зїзд не закінчився „нормально", а був „зірваний" через отой самий „жовтневий переворот". В Київі почались розрухи; були й збройні сутички між вояцтвом, що стояло за російський Тимчасовий Уряд (це були переважно вихованці військової так зв. „юнкерської" школи) та українцями, що стали на бік Української Центральної Ради. Перемогли останні, при чому не обійшлось і без гарматньої стрілянини.

[5]) Передмістя Київа.

що ,мовляв, так і так: „по наказу Української Головної Військової Санітарної Управи і т. д." Тай край.

Само собою зрозуміло, що я страшенно зрадів, почувши такі речі. Мене вже давно кортіло накивати п'ятами з дивізії, де служба за останні часи мені просто остобісіла. То була вже не служба, а ка' зна що. Після революції там почалася така колотнеча, що не доведи Господи!... А з боку декотрих лікарів дивізії почалось отверте глузування з моїх заходів перейти на службу до українського війська („ха, ха! Українське військо! А звідки воно взялось? Хто його вигадав? і т. п."), почались інтриги, анонімні донесення.. одно слово — почалась така гидота, що хоч вріж поли та тікай куди очі...

Через який час до будинку, де містилась Військово-Санітарна Управа, підїхав гарний, елегантний фаетон, запряжений парою добрих вороних коней. То приїхав по мене з Військового Шпиталю голова „Ради лікарських помічників"[*]) — Юрко Мельник.

Про цього Юрка Мельника годиться сказати де-кілька слів. Молодий, жвавий, енергійний, до самовідречення відданий українській справі і до того-ж ще розумний, тактовний хлопець, Юрко був, можна сказати, головною рушійною силою всього, що чинилось у шпиталі в ті бурхливі революційні часи. Він якось вмів згуртувати навколо себе з так зв. „команди" шпиталю людей всякої вдачі, вмів погодити між собою ріжноманітні течії та настрої серед нижчого медичного персоналу, — всі його слухали та поважали, — а своєю тактовністю здобув собі повагу та симпатії і серед вищого, старшинського персоналу. Юрко був дуже непосидючий; він майже не служив у шпиталі, а раз-у-раз десь вештався, ходив навіть у бій підчас „жовтневого перевороту"; а коли на Україну насунулись московські більшовики, то бився й з більшовиками. За таку свою „бойову" діяльність Юрко Мельник дістав від команди шпиталю гарного гостинця — дорогу почесну шаблю.

Скоро тільки ми з Ю. Мельником приїхали до шпиталю, як він зараз-же скликав „свою" громаду — лікарських помічників, санітарів і т. п., щоб мене як слід привітати. Коли посходились люди, Мельник звернувся до мене з гарною привітальною промовою (а він був ще, собі ні́року, не абиякий промовець), на яку я відповів, дякуючи за привітання, та просив підтримувати мене в моїй майбутній тяжкій та складній праці.

А праця була, справді, дуже складна. Як комісар від Уряду Центральної Ради, я повинен був бути в курсі всіх справ шпиталю: медичних, господарських, адміністраційних, — повинен був всюди встромляти свого носа, повинен був бути оком та вухом Центральної Ради. А тут ще, на лихо мені, Юрко Мельник, на котрого я покладав великі надії як на свого найближчого помічника, покрутився-покрутився трохи по шпиталю тай каже до мене:

— Ну, пане докторе, я мушу негайно їхати з Києва в дуже пильній справі. Але заспокойтесь — тут залишиться мій брат Левко; він Вам цілком заступить мене. Звертайтесь до нього; він Вам даватиме всі потрібні інформації і буде виконувати всі Ваші доручення.

Та не так воно вийшло, як казав Юрко Мельник. Той його брат Левко (також лікарський помічник) був, по своїй вдачі, діяметральна протилежність Юркові. Оскільки Юрко був палкий, рухливий санґвінік, остільки Левко був байдужий, скупий на слова флеґматик. Ніякої суттєвої допомоги я від нього не бачив і примушений був кінець-кінцем обходитись якось без нього.

Але не довго довелось мені комісарювати. Може через яких пару тижнів або й менш з Генерального Секретаріяту Військових Справ України прийшов за підписом Генерального Секретаря Симона Петлюри, — наказ про призначення мене на головного лікаря (шефа) шпиталю, замісць усуненого д-ра Бушуєва, що займав цю посаду до цього часу.

Прочитав я цей наказ — і мені пригадались мої студентські часи. Адже років 40 тому я — тоді студент останнього курсу Київського університету — ходив до цього самого шпиталю вчитись (у шпиталі були клініки), слухав знамениті клінічні лекції професора Покровського, працював в патальоґо-анатомічному кабінеті проф. Мінха... Гай, гай! Давно це було, а згадується так виразно, так ясно, немов-би воно було вчора, позавчора... І от тепер мені судилось стати на чолі, зробитись начальником цього шпиталю...

А клопоту з тим начальникуванням було ще більше аніж з комісарством. Окрім Централі, шпиталь мав ще кілька тимчасових філій, котрі заснувались підчас війни. У шпиталі, разом з філіями, було до 5.000 хорих. Були тут, як і давніш, клініки: терапевтична, хірурґічна, венерольоґічна та кабінет судової медицини. Але були й нові будинки, кабінети, лябораторії і т. и.

Дисципліна в шпиталі, як серед служби так і серед хорих, була в досить кепському стані. Революційним шляхом серед службового персоналу шпиталю утворились всякі „ради" та „комітети", які не визнавали над собою влади головного лікаря, а, навпаки, головний лікар повинен був коритись тим радам та комітетам.

Але головне лихо було в тому, що моє становище в шпиталі було тепер якесь двозначне: велика частина вищого службового персоналу — лікарі, старшини, урядовці — ніяк не могли погодитись з тим, що я зробився шефом шпиталю по наказу установи, яка сама себе утворила революційним шляхом, тоді як у шпиталі є „законний" головний лікар — д-р Бушуєв, призначений „законною" владою, а не якимсь Генеральним Секретаріятом. Ото-ж ці добродії, хоч і не визнавали мене, так-би мовити, *де юре*, але

---

*) „Лікарські помічники" — то були молоді вояки з нижчою медичною освітою, яку вони побирали в „школі лікарських помічників", що давніше звалась: „военно-фельдшерська школа".

де факто не наважувалися покищо виступати отверто проти мене та проти наказу Генерального Секретаріяту. Вони були переконані, що все це — то річ тимчасова, що воно скоро минеться — і тоді знов запанує старий порядок. Що-ж до самого д-ра Бушуєва, то він, очевидно, цілком поділяв думку своїх прихильників, бо залишався й надалі в тому помешканні, яке було помешканням головного лікаря, брав, не питаючи мене, коней та фаетон, призначених для головного лікаря, та їздив куди йому треба було. Я за це не сперечався, а щодо помешкання, то випросив для себе у відповідного „комітету" пару кімнат в головному будинку шпиталю, добув трохи необхідних меблів тай оселився там з родиною[7]).

Слід зазначити, що лікарські помічники, яких контінгент складався виключно майже з українців, і то українців національно свідомих, визнавали мене, як шефа, без усякого застереження (про виняток буде мова далі). Теж саме можна сказати і про більшість лікарів-українців. З Бушуєвом я стрічався дуже рідко, — після мого призначення він до шпиталю не заходив, — але я переконався, що він, очевидно, був порядною людиною, бо всі лікарі шпиталю, без винятку, ставились до нього з великою симпатією.

Почалась робота, яка дуже нагадувала сизифову працю. Головна Санітарна Управа призначила мені двох помічників лікарів — Олександра Черняхівського та Миколу Равича — та всеж таки тягар служби падав головним чином на мене. А до того ще всякі заворушення в місті відбивались дуже тяжко і на шпитальному щоденному житті: раз-у-раз припинялось електричне світло, не було води, бракувало харчів. Одного разу, напр., довелось мені годувати хорих... солоними огірками, бо нічого більш у шпиталі не було і роздобути не було можливости.

Та всетаки робота якось посувалась. Що тижня відбувались наукові збори лікарів, на які закликувано також представників від фармацевтів та лікарських помічників. Клініки працювали, студенти ходили... Між іншим наукові збори шпиталю ухвалили, щоб від нині шпиталь називався: „Український Клінічний Військовий Шпиталь"; на це Головна Санітарна Управа дала свою згоду.

Багато також було клопоту з „українізацією" шпиталю. Бо хоч шпиталь і мав назву „український", але українського було там дуже мало. Все діловодство було російське; лишень при зносинах з Головною Санітарною Управою я вживав української мови. Серед лікарів та урядовців шпиталю було чимало таких, що зовсім не знали української мови; а інші хоч і вміли розмовляти по українськи, але щодо писання — то справа стояла досить кепсько. Урядових актів ніхто не вмів складати — це доводилось робити мені самому. Так зв. щоденні „накази по шпиталю" писались російською мовою; а коли я звелів, щоб рівнобіжно давати й український текст, то траплялись, напр., такі чудасії:

„Повернувшагося с командіровки санітара НН показувати на лице". (По-російськи „быть на лицо" значить бути присутнім, приявним).

Довелось мені і цю роботу взяти на себе. На лікарських наукових зборах, що відбувались під моїм головуванням, я промовляв переважно по українськи, як також декотрі з лікарів, але більшість — по російськи. Протоколи зборів писано також по російськи, бо зпоміж секретарів шпиталю ніхто майже не вмів орудувати українською мовою у письмі.

Минули Різдвяні Свята; настав новий 1918 рік. Місяць січень приніс із собою IV-й Універсал Центральної Ради про цілковиту незалежність та самостійність „Української Народньої Республіки"; цей епохальний акт ми відсвяткували в шпиталі урочистою дефілядою шпитального відділу. Але вже тоді почали ширитись трівожні чутки про те, що на Україну та на її столицю — Київ з півночі та зі сходу суне більшовицька орда. В Києві було неспокійно. В Центральній Раді лунали якісь челевні промови з боку таких членів Ради з жидів, як, напр., відомий Рафес, що був, в дійсності, більшовицьким аґентом і мав за своє завдання — підривати Ц. Р. з середини („взрывать Центральную Раду изнутри", як писали про це самі більшовики).

Аж нарешті сталося... Більшовики вдарили на Київ і почалось бомбардування міста. Бомбардували й шпиталь, попсували в де-яких шпитальних будинках мури. Але з людей поранило, тай то не тяжко, одну хору жінку та її чоловіка, що прийшов її одвідати. Бомбардуванням Києва орудував, — на вічну собі ганьбу, — Юрій Коцюбинський, син нашого славного письменника Михайла Коцюбинського!... Батерія того виродка стояла якраз біля вікон мого помешкання в шпиталі і звідси, згори, шпурляла бомби на місто.

— Вже більшовики захопили Печерськ, а завтра кінчають Київ! — відрапортував мені служник, що прийшов до мого помешкання палити в грубі. І сказав він це з такою веселою та гордою усмішкою, неначе-б то він мені незнать яку радісну звістку подавав.

Через якийсь час у шпиталі зявились більшовицькі вояки і почали скрізь нишпорити, шукаючи зброї. Були, звичайно, і в мойому помешканні та знайшли лишень дитячий пістолик, що ним бавився мій малий син.

На вулицях Києва вибухли бої. Українське військо не встояло перед натиском далеко міцнішо-

---

[7]) Помешкання досить велике, з 5-ти чи 6-ти гарних кімнат, спеціяльно призначене для головного лікаря, було при школі лікарських помічників, яка містилась в окремому будинку, напроти шпиталю. Згодом Бушуєв примушений був таки відступити це помешкання ново-призначеному (також „революційним шляхом") директорові школи лік. пом. — д-рові Дяченкові

го ворога і примушене було одну по одній залишати свої позиції, посуваючись на захід, в напрямку міста **Житомира. Разом** з українським військом та під його охороною рушила до Житомира і Центральна Рада. Наш святий золотоверхий Київ, краса України, опинився в руках московських більшовиків... Почались грабунки та розстріли...

Я не зможу знайти слів, щоб розказати про те, що я тоді відчував, що я переживав... Ще-ж місяця не минуло з того часу, як ми урочисто відсвяткували національне й державне відродження України, проголошення її державної самостійности... А тепер?... Невже-ж мені таки судилось дожити до того, щоб власними очима бачити, як знов гине наша Батьківщина, як її знов запосів лютий ворог, як він її плюндрує гірш аніж колись плюндрували її татарва та інші сусіди, як він знущається над нашими національними святощами, топчучи їх своїми брудними чобітьми та ще глузує, кажучи: „ми вам принесли свободу (?) на вістрях своїх штиків (баґнетів)?..." Тоді краще вже вмерти аніж так жити!...

В шпиталі тимчасом утворився, без мого відома, „Комітет спасенія ґоспіталя". В цьому „Комітеті" головував лікарський помічник Кузнецов-Сушко. Цей добродій був більшовицької орієнтації і завжди ставився до мене зухвало, не визнаючи ані моєї, ані взагалі чиєї-будь влади. Дуже можливо, що то він і був ініціятором утворення „Комітету спас. ґосп.". До складу „Комітету" увійшло кілька осіб з адміністрації шпиталю та кілька інтеліґентних дам, що лікувались у шпиталі. Я, хоч і не проханий, бував на зборах „Комітету", бо вважав за свій обовязок знати про все, що діється в шпиталі. Ото-ж на другий день ранком після того як більшовики захопили Київ, до салі, де відбувались збори „Комітету", вдерлось з десятьох більшовицьких вояків, а старший, мабуть, з них — тип справжнього харциза-розбишаки — гукнув:

— Здрастуйте, товарищі! — Ні с места! — Рукі вверх!... У кого єсть оружіє — кладі на стол, а то будет худо!

Всі повставали, підняли догори руки та стояли мовчки, бо зброї ніхто при собі не мав.

— Обискать! — заревів той-же більшовик з розбишацькою пикою.

Більшовицькі вояки кинулись до нас, приставили кожному з нас револьвер до лоба і почали мацати по наших кишенях, шукаючи зброї.

— А где ваш полковник? — крикнув харцизяка.

(Треба зауважити, що ми, старшини, не мали на собі жадних старшинських відзнак; ми знали, чим воно пахне — і тому заздалегідь їх поскидали та понищили).

— Я тут, — озвався полковник Ємельянов, що був начальником господарської частини в шпиталі.

— А, то — ви. Ну, так ступайте січас з намі. Марш!

Річ відома, куди і за-для чого кликали бідного полковника. А той стояв нерухомо, опустивши голову, блідий як смерть і не в силі був і слова вимовити.

Тоді озвався голова зборів — Кузнецов-Сушко (говорив він, звичайно, по російськи).

— Слухайте, товаришу! Ви полковника не руште; він — порядна людина; я вам за нього ручусь. А я належу до вашої-ж партії — і ото зараз після зборів піду зголосити до вашого штабу. А полковника, як-що не маєте особливого наказу його арештувати, залишіть. Ми — члени „Комітету спасенія ґоспіталя" і зібрались тут на нараду.

Більшовик помовчав з хвилину.

— Ну, каґда так, то харашо. Работайте! — сказав — і, забравши свою ватагу, рушив зі шпиталю.

Виявилось, що санітарі та інші дрібні службовці шпиталю, скоро тільки більшовицьке військо зявилось у Києві, порозумівшись між собою, склали такий, сказати-б, реєстр, до якого записали низку осіб — лікарів та старшин шпиталю — які їм були не довподоби. Тут на першому місці стояли: полковник Ємельянов та начальник відділу санітарів — капітан Грицун. Той реєстр віддано більшовикам, які вже порядкували в шпиталі. А у більшовиків — справа коротка: ані судів, ані зайвих балачок; куля в потилицю — тай по всьому...

Я бачив той „проскрипційний" реєстр і був здивований, не знайшовши там свого призвища*).
Спитав я про це одного санітаря:

— Чому це ви обминули мене в своєму реєстрі?

— Бо Ви в нас недавно, — відповів санітар, — ми Вас ще мало знаємо.

Того-ж вечора в шпиталі відбувся „суд" над полковником та капітаном. Судили їх ті-ж таки автори „реєстру". Я не був на тому „суді", але мені розказували ті, що там були, що і полковник, і капітан, захищаючи себе, так вплинули на своїх суддів, так їх зворушили, що ті ухвалили — дарувати їм всі їх „провини".

На свого „комісара" більшовики призначили до нашого шпиталю якогось червоноґвардійця. Він був, здається, з латишів; в кожному разі — не з москалів. На наше щастя, то був досить порядний та чемний осібняк. Старшинської ранґи він не мав; то був собі простий робітник з Петрограду; та як-би не він, то хто знає, що сталося-б зі шпиталем та з певною частиною його персоналу. „Комісар" оселився в якомусь там куточку в шпиталі, годувався аби-чим, а для хорих добував і їстивне і одяг. Своєю інтервенцією в справі полк. Ємельянова та капіт. Грицуна він багато причинився до того, що ці останні залишились ще жити на світі (за це Ємельянов подарував „комісарові" свою шаблю).

(Докінчення буде).

---

*) Цей „збільшовизований" елемент нижчих службовців в шпиталю ставився вороже до всякого, особливо-ж до вищого начальства.

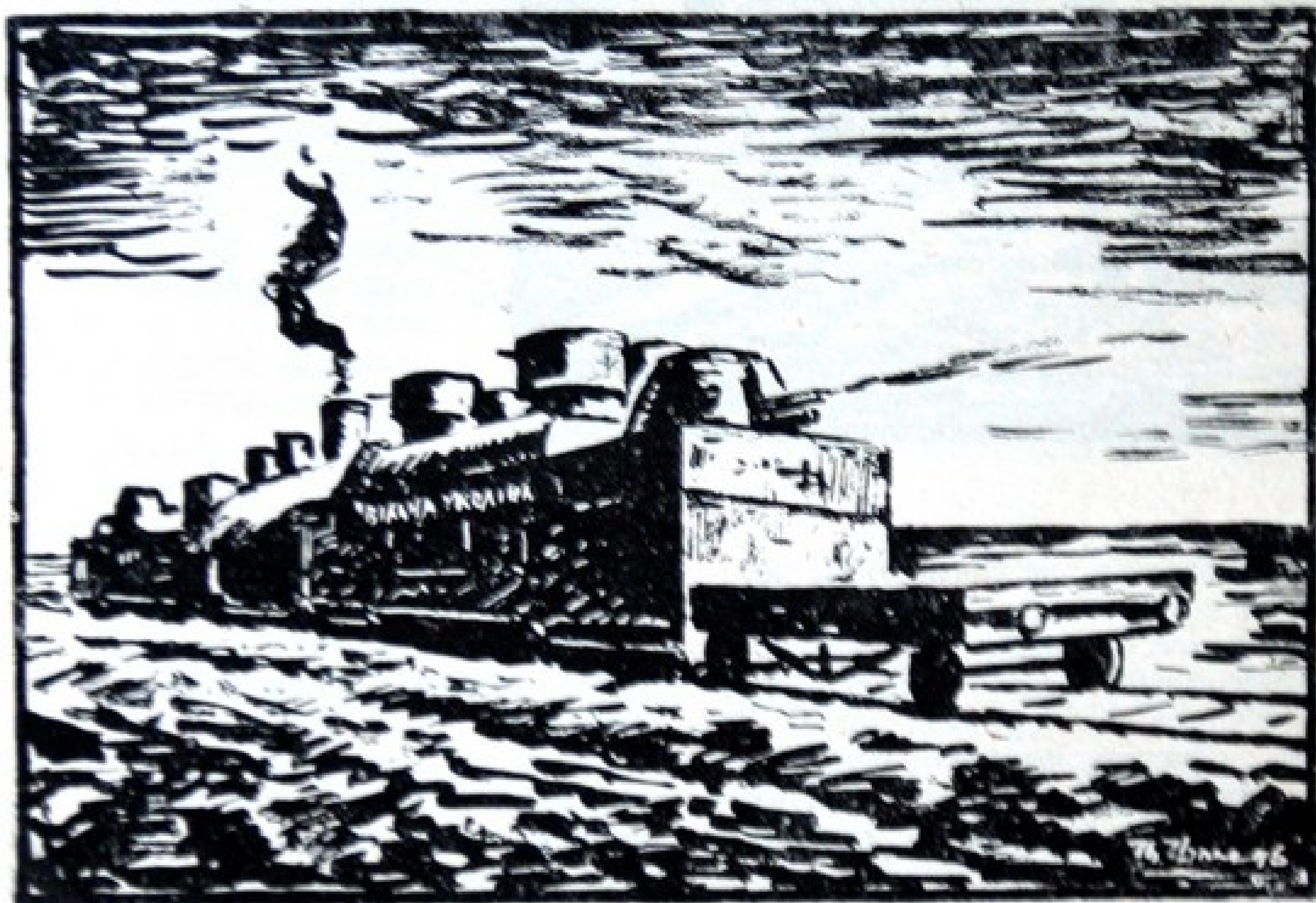
Перші бої з Денікінцями

Написав *Павло Магас, пор. УГА.*

Осінню 1919 р. по великім і памятнім відвороті зпід Києва, перекинено 7 бригаду полк. Бізанца, в склад котрої входила і наша батерія, з большевицького фронту на денікінський в район Немирів—Брацлав. Бригада задержалась в м. Немирові, а одну сотню піхоти і мене з 2-ма пушками вислано в напрямі міста Брацлава, де мав імовірно находитися ворог. Ми мали творити передню бригадійну сторожу та ввійти в контакт з ворогом.

По обіді рушили в дорогу, а переді мною на підводах виїхала наша піхота. Осіннє сонце усміхалось до нас своїм золотим промінням та гралось з нашими запаленими обличчями. Легенький вітерець розносив по пустих та почорнілих полях гучну нашу пісню, якою забивали ми монотонію та нудьгу що глибоко розсілась та безнастанно тліла на дні нашої душі. Широка дорога, висаджена по обох боках старими, розложистими липами, вистелена грубою верствою пожовклого, сухого листя, довго тягнулась між широкими полями, аж згубилась в густім, дубовім лісі. Запах лісової тіні і перегнилого листя оживив нас і відсвіжив наше тіло, змучене довгими і тяжкими маршами та завзятими боями, які перейшли ми недавно під Коростенем та столицею Волині Житомиром. Лісна тишина, перериванa лиш час від часу тихим пошумом верхівя старих дубів, ділала успокоюючо на наші зболілі нерви. Пісня замовкла і ми вслухані в ритмічні удари власного серця — їхали вперед. Думки наші полинули десь далеко. Ми їхали повільно, обережно, а тяжкий гуркіт пушок відбивався далеким відгомоном по лісі та полошив лісні птиці, що юрбами злітали на ніч до ліса. Перелякані нашою непрошеною присутністю і туркотом пушок та амуніційних возів, перелітали вони чимраз дальше в глибину ліса, і зашиваючись в темну гущавину — гніздились на нічліг.

Перед нами затарахкотів скоростріл. Коні почали стригти ухами, їздні пушкарі поправились у сідлах, у нас вступили нові сили. На краю ліса замаячіла сильветка нашого піхотинця стрільця. Я підїхав до нього і він доніс мені, що в містечку находяться Денікінці, з котрими, подумав я, прийдеться нам збройно розправитись. Я зїхав з пушками вліво на край ліса та приказав вкопатись. В низу, як на долоні, розложилось між малими узгірями м. Брацлав, відділене від нас глибокою рікою Богом. Наша піхота підійшла над самий беріг ріки, заняла причілок моста і пробувала ввійти до міста. Саме в той час привітав їх ворог скорострільним вогнем. Стрільці розсипались в розстрільну і відповіли густою стріляниною. Боротьба розгорілась на добре, головно за посідання моста, куди старалась наша розстрільна ввійти та за всяку ціну заночувати в містечку.

I. ІВАНЕЦЬ — Панцирник в бою

Поволі западала ніч — однак боротьба не вгавала. Мимо нас переїздили перші підводи з раненими піхотинцями в сторону Немирова. Я приказав потягнути телефонічну лінію до перших

позицій піхоти та сам підійшов туди, щоб докладніше розглянутись та обзнайомитись з витвореною ситуацією і розпочати спільну акцію. Хильцем придорожнім ровом спускався я вниз. Кругом мов рої розярених бжіл бреніли острі кулі та зарювались в чорну ораницю. Над рікою лежали наші стрільці. Я зупинився при команді сотні і тут розложив полевий, телефонічний апарат... Незабаром заясніла на погасаючім небосклоні наша перша шрапнеля, роздираючи пронизливо сіру темряву ночі. Командую малу поправку і друга шрапнеля розсипалась саме над сильною ґрупою Денікінців, що боронила моста. Дві дальші ґранати зарились глибоко поза ними в брукована вулицю, розкидуючи при тім купи каміння та дрібного, тяжкого заліза, засипуючи ним і доми і ворожі ряди. Задзвеніли потовчені шиби вікон, застогнали ранені. Десь зза горба відізвалася і ворожа батерія, засипуючи наші пушки градом куль. Пушки наші не змовкали, а збільшили свою діяльність, обстрілюючи ціле побережя, на котрому концентрував свої сили і обсаджував лінію противник. Від вогню наших ґранат запалився дім по ворожій стороні. Буйне полумя бухнуло в гору огненними язиками та освічувало нам поле ворожої операції, даючи нам можність кращої орієнтації. В місті повстала паніка — яка силоміць уділювалась золотопагонним царським воякам. Наше стрілецтво вміло використало хвилю і кинулося до наступу на міст. Хто мав нагоду бачити ті, облиті золотом полумя обличчя наших борців, — по віки забути їх не в силі. Кинулися на міст. Упали нові жертви. Крик і зойк ранених змішався з лоскотом і тріскотом перепалених бальків палаючого дому. Ворог подався взад, залишаючи на місці убитих і ранених. Однак хвилю пізніше надійшла з міста сильна підмога і наші, забираючи полонених, подалися на свої позиції перед мостом. Ми постановили підождати дня і приходу наших дальших сил, окопуючи і скріплюючи тимчасом свої позиції.

І. ІВАНЕЦЬ Бриґадир

Вернувши до своїх пушок, застав я пушкарів, як відпочивали по тяжкій роботі. На обрію показався круглолиций місяць, та в супроводі зір приглядався спокійно сонним пушкарям, що обсіли кругом розложений вогонь та згадували події сьогоднішнього дня...

— — — — — — —

Вогонь погас. Спали утомлені пушкарі. Осінній холод прикрив нас своїм білим покривалом-інеєм і скручував наше тіло в клубок. Я пробудився. На небі гасли зорі і бліднів місяць. Коні гризли вівсяні снопи і порскали. Коло пушок проходжувався стійковий і затирав з холоду руки. Дорогою машерувала в сторону Брацлава наша піхота, а з нею надїхав і мій командант батерії сот. Осип Когут. Розвідавшись докладно про вчорашній наш наступ — приказав вицофати пушки взад перед ліс, де вже заїхала друга половина батерії, а сам вибрався зі мною до перших ліній піхоти.

На сході рожевіло. В місці тліли згарища запаленого дому і заносило на наш бік смердючим димом. Сотню застали ми вже в глибоко викопаних ровах. На лиці стрільців слідна була перевтома від вчерашного наступу і недіспаної ночі. Ту і там видніли глибокі ями, вириті ворожими ґранатами. Свіжі сили піхоти розійшлись в ліво і право від моста та забрались горячково до праці. Час від часу відзивалися крісові стріли, а кулі перелітали попри нас і ховалися в землю. При кмді сотні збивали стрільці пороми, котрими готовилися переправляти через ріку в місто. Кмдт батерії інформувався про становища ворожих скорострілів, їхньої батерії та більших зґруповань військових сил. Кмдт піхоти радо і вичерпуючо уділював нам своїх рад і спостережень, так що ми перед сходом сонця відійшли неспостережено в сторону ліса, до своїх позицій. На місці, де стояли вчера мої пушки, чекали на нас коні. Телефоністи затягали лінію до нового становища батерії. Ми виїхали скоро з ліса, а нам назустріч виглянуло ясне, червоне сонце, в полумях котрого блестіли дула чотирох наших пушок. Батерія під проводом пор. Ліщинського, уставлена паралельно, стояла готова до стрілу, а пушкарі зносили з возів муніційні скриньки і укладали коло пушок. Шестикінні запряги відіздили взад до обозів. Батерія приняла бойовий вигляд.

На фронті тихо, як перед бурею. Командант батерії виїхав зі мною на зірний пункт, щоби з нового становища остріляти батерію. Ми задержались побіч вчорашнього постою моїх пушок. В долі відкривався вид цілого міста, в котрому завмер

вський рух. Лиш деінде майнула војацька постать і блиснула до сонця золотом своїх пагонів. У вікнах високого двоповерхового дому завважили ми рух — це був ворожий зірний пункт. Першою нашою задачею було перешкодити ворожим зорцям в їхній праці, унешкідливити їхні спостереження і викинути з високоположеного пункту. Сотник підійшов до полевого телефонічного апарату і подаючи відповідні мірники зажадав шрапнелі. За хвилину розніся понад лісом грімкий гуркіт гарматнього вистрілу, а над високим домом показалась біла хмаринка експльодуючої шрапнелі. „Ось і маємо їх" — радісно крикнув сотник. У відповідь на нашу цільну стрілянину почала ворожа батерія остріловувати вчорашнє місце постою моїх пушок, викликуючи в нас сміх.

Підготовка до властивої і рішучої боротьби йшла повною ходою і тривала цілий день. Під вечір одержали ми приказ з полку, щоб бути готовими до завтрішнього раннього наступу, який ми мали розпочати своїм артилерійським вогнем. Пушкарі розбивали шатра та зносили з ліса сухе листя, вистелюючи собі мягкі ложа. Поруч батерії зправа блимала високо завішена лямпка, що служала нам за помічну ціль на ніч. На небо викотився місяць, до котрого моргали своїми ясними очками сотні зір.

Дніло, як ми виїхали на зірний пункт.

— „Галльо"! — зателефонував сотник — „батерія готовись до стрілу".

— „Батерія готова".

— „Гранати — пушки поодиноко вогонь".

— „Віддано".

— „Добре, повтори".

Причілок моста засипаний нашими гранатами покрився темно-сірою курявою. Ворожа передня сторожа почала пересуватись в бік, коли наш скорострії посіяв по ній градом писклявих, сталевих куль. Над берегом ріки кітлувалось мов в горшку кипячої води. Ворожа батерія рила наші піхотинські окопи, вимішуючи їх з тілами живих людей. Ми спрямували тому свій вогонь на високий дім. Ліве крило білого дому обсунулось — поцілене нашою гранатою, а за другою лишилась по самій середині широка, чорна діра. З дому вибігло кілька постатей і спрямувалось в сторону батерії. З часом почала ворожа батерія змовкати під напором нашого вогню. Наша піхота, яка по геройськи видержала до тепер вогонь противника, вийшла з окопів і швидким бігом опустилася поромами на воду. Переляк огорнув ворожу лінію і вона в нелад і подалася в місто. Почало стихати, окопи противника опустіли, лиш тут і там стогнали ранені. Далековидами завважили ми ,як пільною доріжкою, утікаючи, їхала чвалом денікінська батерія, а групками і поодиноко, хильцем з крісами в руках бігли утомлені і переляканї піхотинці...

Над містом залопотів в осіннім вітрі жовтоблакитний прапор. Улицями Брацлава машерувала бадьоро військова стежа побідної, Галицької Армії...

Українці — Богданові Лепкому

Нарід для свойого істнування мусить плекати ідеальні вартости. Без них він згине. Тими, що в першій мірі стоять на сторожі духа, є письменники. Їх слова в артистичній формі сягають найдальших закутин землі. Їх пісні співають люди всюди, деб вони не знайшлися. Вони ставлять своїми творами зеркало народові (а то й цілій людськости), щоб він приглядався і злих сторін обминав, а добрі розвивав. Вони допомагають народові перетрівати й найтяжчі часи, а також ставлять примір розвязки найпекучіших його проблем.

Тим, що вже більше як сорок літ трудиться на ниві нашої культури і письменства і нині вибився на чоло прадьовників пера — є Богдан Лепкий. За його великанську працю і культурне надбання в ділянці літератури належиться йому вдячність від всіх нас. Щоб бодай в малій частині сплатити довг, затягнений народом у письменника, бережанське громадянство, зпоміж якого Він вийшов, рішило дати почин до ювілейного дару для Богдана Лепкого з нагоди Його шестидесятиліття. Нашим горячим бажанням є, щоб Богдан Лепкий міг всецїло віддатися письменству між нами, куди Його часто спрямовують спомини молодости. Ми переконані, що при більш сприяючих обставинах наш славний письменник обдарує ще неодним жемчугом духа свій нарід. Ми бажалиб, щоб в Бережанах повстав дім в дарі нашому письменникові.

Отсею дорогою звертаємося до всього українського громадянства із зазивом помогти здійснити задумане діло. Просимо завязувати повіт. комітети, які занялисьб збіркою і дорогою ювілейних концертів призбирали потрібні фонди. Звертаємося до економічних і культурних інституцій, щоб вставили відповідну суму в буджеті на отсе культурне діло. Числимо також на поодиноких громадян, які поспішать нам з поміччю.

Богдан Лепкий є всеукраїнським письменником, тому віримо, що наш голос знайде прихильний відгук й серед заморської еміграції.

Українці, памятайте, що культурний світ оцінює нарід також по вдячности для його найліпших синів.

Бережани дня 11. лютого 1933.

За „Комітет ювілейного дару для письменника Богдана Лепкого"

Голова: **о. Е. Бачинський.**

Секретар: **Др. В. Гриневич.**

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

II.

УТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ҐРУПИ В РУДЕЧЧИНІ ТА ЇЇ БОЇ ДО 15. V. 1919 Р.

г) БОЇ НА ВІДТИНКУ „ҐРУПИ ГОФМАНА“ ДО ВЕЛИКОЇ УКР. ОФЕНЗИВИ (17. II. 1919. р.)*).

1. **Бої частин „Ґрупи Гофмана“ в часі її орґанізації.** „Ґрупа Гофмана“ творилася від половини січня аж майже до половини, а то й по кінець третьої декади січня. Та в цьому часі, коли вона орґанізувалася, її частини не дармували, а тільки мусіли принимати участь в боях, хоч вони мали характер тільки або демонстраційних, або дрібних позиційних випадів. Бо Поляки в цьому часі, по своїй офензиві в днях 12—13 січня, (1919. р) були ослаблені, а Українці ще не сконцентрували більших сил в якомусь місці. З цих боїв частин „Ґрупи Гофмана“ слід згадати про такі: На саме Богоявлення (19. I.) дістала сотня чет. Йовика наказ, здається прямо зі Самбора, демонструвати наступ з Поріча Ґрунтового здовж Верешиці на Любінь Великий, чи на Поріче Любінське. Сотня виконала наказ, та мала поважні втрати від польської артилерії та скорострілів з Любіня Великого. В цьому часі робила наступ в напрямі Черлян певно й котрась сотня з куріня сот. Станіміра, та про це нічого ближче не знаємо крім згадки в праці Гуперта. Він пише, що ґрупа Зелінського відперла 19. I. наступ на Поріче Любінське і Черляни та стратила при цьому 18 людей, в чім 4 старш. („Walki“..., 166).

Дальше Гуперт пише, що 22. січня заняли Українці село Милятин при залізничій стації Родатичі (там-же, 166). Певно, що це зробила якась частина з „Ґрупи Гофмана“, але яка, не знаємо; можна здогадуватися, що це зробила може котрась сотня з куріня сот. Станіміра.

2) **Фронт „Ґрупи Гофмана“ з кінцем січня 1919 р.** Завдяки заняттю Милятина, фронт „Ґрупи Гофмана“ з кінцем січня ішов приблизно через такі місцевости: від Довгомостиск коло Суд. Вишні, де була сотня чет. Чайківського через села Милятин, Годвишню, Стоділки й Угерці Незабитівські аж певно по Мальованку, які держав курінь сот. Станіміра, а дальше через села Поріче Ґрунтове а певно й Задвірне, які держав курінь пор. Гладиловича. Кінцева границя ґрупи на правім крилі. с. Піски було здається необсаджене, бо недалеко від нього йде залізничий шлях Львів-Самбір, на якому оперував панцирний поїзд ч. 2. Зрештою ця мсіцевість творила глухий кут, який не треба було обсаджувати. Піхотні сили ґрупи були скріплені артилерією „Дніпровської Гарматньої Бриґади“. Штаб і база ґрупи приміщувалися в Рудках.

Боевий стан ґрупи міг виносити тоді около 1.000—1.100 крісів і трохи скорострілів; крім цього було 25 гармат (разом з тією на панцирнім поїзді). Харчевий стан виносив, як вже згадувано в попереднім числі около 2.000 людей та досить поважну скількість коней (около 600).

„Ґрупа Гофмана“ мала проти себе більшу частину ґрупи полк. Серди, який 22. I. 1919. обняв команду по ґен. Зелінському; відтинок цієї ґрупи, як подає Гуперт, тягнувся від Судової Вишні через Городок Ягайл. аж до Каменоброду (на північ від Городка Ягайл.). А на правім крилі мала „Ґрупа Гофмана“ проти себе частину ґрупи, яка держала Любінь Великий; ця ґрупа займала одним полком (37. п. п.) Поріче Любінське. Сама ґрупа Серди була значно сильніша від „Ґрупи Гофмана“, бо числила 3.970 вояків і 24 гармат.

3. **Події на відтинку „Ґрупи Гофмана“ в першій половині лютня 1919 р.** Але й українські сили на рудецькому відтинку, починаючи десь з самого січня, зачали щораз більше рости, а це у звязку з пляном Начальної Команди, щоби перервати залізничий тор Львів—Перемишль і відтяти тим самим польські сили у Львові від їх бази в західній Галичині. Та заки ще прийшло до офензивних операцій, відбувалися на фронті „Ґрупи Гофмана“ ту й там дрібні акції позиційного характеру. І так Гуперт подає, що укр. артилерія острілювала тоді Черляни (й Любінь), що між Родатичами і Судовою Вишнею острілювали Українці особовий поїзд, а 4. II. вдалося перервати (певно ушкодити) залізничий тор.(„Walki o Lwów“ 176). Це перервання тору було певно ділом сотні чет. Чайківського.

Дальше Гуперт подає, що 13. II. Українці підійшли від заходу на Городок і осягнули лінію Долиняни—Угерці Незабитівські, а це створювало для залізничого шляху Львів—Перемишль, в місці на захід від Городка грізну небезпеку, тимбільше, що рівночасно українська артилерія острілювала Судову Вишню. Ситуація залізничого тору Судова Вишня—Городок Ягайл. постійно погіршувалася. Вправді полк. Мінкевич оборонив з Перемишля залізничий тор під Судовою Вишнею, але тор передусім під Родатичами стояв і надалі під обстрілом української артилерії й щораз більше видним ставав намір Україн

*) На основі: А) друкованих річей а то: 1) Hupert Witold; „Walki o Lwów“; 2) M. W.: „Rudki pod okupacją ruską“; 3) Звідомлень Укр. Ґенер. Штабу в часописі „Република“. Б) рукописів а то: 1) Спомину п. м-ра Антона Тарнавського; 2) Нарису історії 8. бриґади о. др-а Вергуна; 3) Записок п. Володимира Костика. В) Устних інформацій п. інж. Григорія Йовика, п. Омеляна Верхоли й власних спостережень автора.

Справлення ошибки. В попередньому числі в заголовку розділу „г“ має бути: Закінчення **орґанізації** групи.

ців, щоби саме в цьому місці відтяти Львів від заходу („Walki"... 177).

Як видно з цього, артилерія „Ґрупи Гофмана" розвивала тоді живу діяльність. Із записок пор. Волод. Костика, що був приділений 2. II. до I. гармат. полку „Дніпровської Гарматньої Бриґади" виходить, що цей полк стояв в днях 3—9. лютня в Орховичах, звідки його батерії могли острілювати Судову Вишню, а в днях від 10. аж до 18. лютня в Годвишні на фільварку; батерії вели в цьому часі позиційну боротьбу.

4. **Початок бомбардування Поляками Рудок з літаків.** Але й Поляки не дармували. 4. лютня, саме в часі торгу в Рудках, надлетів перший раз польський літак. Вправді залога міста стала його зараз острілювати з крісів, але він вспів кинути 3 бомби, які наробили переполоху серед цивільного населення, хоча шкід чи жертв не було майже жадних. Від цього часу починають появлятися польські літаки щораз частіше над Рудками, та кидати бомби, які забрали трохи жертв передусім з-поміж цивільного населення.

5. **Випад Поляків з Поріча Любінського на Поріче Ґрунтове.** Також польські частини проявляли діяльність а найзамітнішою подією був їх випад з Поріча Любінського на Поріче Ґрунт., що відбувся 15. лютого, та мав спочатку деякий успіх. Цей випад відбувся в часі пересунення частин ґрупи, коли то курінь пор. Гладиловича, доповнений сотнею чет. Дранчука, обняв район Добряни—Милятин—Бар, а курінь сот. Станіміра — район: Годвишня—Угерці Незабитівські—Нойгоф-Поріче Ґрунтове. Цю останню місцевість мала обняти сотня пор. Тарнавського. Ця сотня обсадила Поріче коло півночи з 14. на 15. лютого, та вже досвіта стрінула її катастрофа. На основі опису п. м-ра Антона Тарнавського, тодішнього команданта цієї сотні, перебіг події представляється так:

Часть сотні пор. Тарнавського розташувалася в селі, а друга частина була на стійках і стежах передусім у північній части від сторони Поріча Любінськго (і Любіня Великого). Докладне обсадження оборонної лінії мало наступити зрана. Тимчасом вночі одна сильна сотня Поляків з 4 скорострілами пересунулася з Поріча Любінського поміж Завидовичами а Порічем Ґрунт. на зади, чого стежі сотні не завважили, бо земля була прикрита ґрубою верствою снігу, а Поляки повбирали на себе білі сорочки. По півночі почалася на задах сотні стрілянина та вибухи ручних ґранат. Пор. Тарнавський мав у селі пів сотні, (друга пів сотня була на стежах і стійках поза селом) і з нею пішов наосліп до наступу, який, річ ясна, мусів заломитися. Частина людей згинула, частина дісталася в полон а решта, користаючи з ночі, вирятувалася, разом з пор. Тарнавським утечею через Верешицю. Друга півсотня, що була на стежах, вирятувалася в цілости, бо пор. Тарнавський ще перед своїм наступом розіслав до стеж вістових з приказом, щоби стежі подалися на Завидовичі; це їм вдалося.

Пор. Тарнавський, хоча знав, що Поляки мають чисельну перевагу, казав наступати тому, що до цього приневолювало його положення Поріча Ґрунт. Воно є окружене від сходу й полудневого сходу Верешицею. Тому, що Поляки були на півночі (в Порічу Любінськім) а зі заходу й полудневого заходу вдиралася польська сотня на заді, треба було шукати щастя в пробою; щойно як це не повелося, шукав він з розбитками щастя у Верешиці. Під градом куль, завдяки ночі, дісталися всі на другий беріг, а звідси до села Піски або до Чулович, де застали якусь сотню під командою здається пор. Утриска з Комарна. Ця сотня рушила на відсіч і коло 10. години рано відбила село Поріче, взяла навіть трохи Поляків в полон і здобула 1 скоростріл. При ліквідації цього випаду взяла участь залога панцирного поїзду ч. 2, яка острілювала з двора у Порічу Задвірнім Поляків скорострілами й одна батерія, здається під командою сот. д-ра Царевича. Того самого дня сотня пор. Тарнавського зібралася знову й показалося, що втрати не були дуже великі, та що сотня була ще боєздатна. Її доповнено будь-то новобранцями, будь-то присланою з Рудок резервою й вона держала дальше Поріче Ґрунтове.

Офіціяльне повідомлення Укр. Ґенер. Штабу з 15. II. 1918. пише про цю подію так: „Зранку удалося Полякам наступом заволодіти селом Поріче Ґрунтове (10 км. на північ від Комарна). В полудне відперто ворога з названого села протинаступом наших частин. Ворог стратив 10 убитих і ранених, в полон попали 3 стрільці і один машиновий кріс. Наші страти зовсім незначні. Нач. Штабу Г. А. полк. Мишковський. („Република" ч. 14. з 18. II. 1919.).

Такий відірваний випад, як цей описаний, а яких в цьому часі було на ріжних відтинках українсько-польського фронту досить, не приносив крім втрат у людях, жадної користи ні одній ні другій стороні. До деякої міри він характеризує тодішні змагання, що перемінилися в позиційні бої. Цей випад закінчив позиційну боротьбу на рудецькім відтинку, бо за два дні, це є 17. лютого (1919. р.) розпочалася перша фаза української офензиви з цього відтинку на залізничий шлях Львів—Перемишль.

д) УКРАЇНСЬКА ОФЕНЗИВА НА ЗАЛІЗНИЧИЙ ШЛЯХ ЛЬВІВ—ПЕРЕМИШЛЬ (1. фаза).

1. **Оцінка тодішнього воєнного положення в польській літературі.** Заки прийдемо до опису подій в часі офензиви на залізничий шлях Львів-Перемишль, мусимо перше подивитися на цілість ситуації, передусім таку, якою вона видається деяким польським авторам праць про українсько-польські воєнні змагання цього часу. Передусім зреферуємо погляди Сопотніцкого та Гуперта; вони оба брали визначну участь в українсько-польських боях, тож їх описи основані у цього останнього ще на ріжних польських документах з цього часу, годяться — на нашу думку — в яких 90 відсотках з тодішним станом.

Отож Сопотніцкий у згадуваній вже часто книжці п. з. „Кампанія польско-україньска", пи-

ше так: По боях у грудні 1918. р. і першій половині січня 1919. р., Українці відзискали повну свободу ділання, натомість ведення операцій для Поляків було значно трудніше. Переважаюча часть польських відділів була звязана в районі Львів—Бартатів—Любінь Великий—Любінь Малий—Мшана. „Получення“ — докладні його слова — „цих сил з власною операційною підставою, положеною на захід від Сяну, було поважно загрожене, а вдалося вдержати виключно завдяки пасивности й неспосібности (nieudolności) противника“. (стор. 94; підкреслення наше — І. К.).

Дальше він пише, що ініціятива, по невдалій офензиві Поляків дня 4. лютого 1919. р. на Вовчу Долішню й Болозву Горішню (коло Хирова), зачала переходити постепенно в руки Українців. Їх команди, пише він — підбадьорені в високій мірі чеським нападом на польські землі, започаткували приготування до ведення більших офензивних акцій. (стор. 101.).

Оцінюючи ситуацію з українського становища, пише Сопотніцкий дослівно так. „Загальне положення в 2. половині лютого було для Українців дуже корисне, бо більшість польських військ була звязана у Львові й місцевостях, положених по обох сторонах залізничого шляху Львів—Городок Ягайлонський. І тільки виключно слабші групи залишено в околицях Хирова й Рави Руської. Решта відділів була розпорошена, переважно в цілі забезпечення залізничих шляхів Перемишль—Львів, Перемишль—Хирів і Ярослав—Любачів—Рава Руська—Белз. В Перемишлі находилося ледви кілька слабих відділів піхоти й артилерії. Стягнення більшої підмоги стрічало поважні трудноші й потребувало довшого часу. Українська операційна ціль вимагала виперти польські оружні сили зі Східної Галичини, що безперечно можна було тоді осягнути операціями рішучо зачіпними. (підкреслення наше—І. К.). Однак наступи на польські становища під Львовом і в районі цього міста, як також на Бартатів і на Любінь Вел. мали невелику надію на успіх, бо стрічали там зосереджені війська, приготовані до завзятого оборонного бою. Натомість далеко лекшим завданням, але рівночасно й небезпечним, так для вдержання Львова, як і для польських відділів, звязаних в недалекій його околиці, було перервання залізничої лінії між Перемишлем і Городком Ягайлонським. (стор. 101—102; підкреслення моє — І. К.).

Вкінці виповідає Сопотніцкий свій погляд, на якім відтинку і в якому напрямі належало провадити ці операції. Цей його погляд є, на нашу думку, — настільки правильний, що коли-б українська офензива була відбулася на відтинку і в напрямі, про який згадує Сопотніцкий, то правдоподібно вислід українсько-польських змагань був би інший. Подібні думки виповідали й старшини У. Г. А., що брали в цих боях участь. За подібною концепцією був певно і ген. Кравс, оскільки це можна вимірковувати на основі тодішніх випадків, які довели навіть до його димісії; про це ще буде мова дальше. Отже тому погляд Сопотніцкого заслуговує на те, щоби його тут подати в цілости.

„При подрібнім розгляді способу ведення цієї задачі“ — пише Сопотніцкий — „слід би піднести, що її можна було осягнути зосередженням всіх злишних сил в околиці Рудок, та посуненням їх в напрямі Судової Вишні й Родатич, або також угрупуванням більшости військ в окрузі Самбора й ударом через Гусаків і Міжинець на Перемишль, при чім в кождім випадку треба було демонструвати на всіх інших важніших напрямах. Коли перша задача була вправді лекша, але менше успішна, то друга вимагала більшої вправи у веденню, але була без порівнання вразливіша й небезпечніша“ (для Поляків — І. К.). „Отже безперечно“ — пише Сопотніцкий дальше — „для Українців надійшла найдогіднішa хвиля д смілого, безоглядного й завзятого (zapamiętałego) удару на Перемишль, опанування цього міста й цілковитого знищення тамошніх мостів на Сяні. (підкреслення моє — І. К.). Врази напору свіжих і переважаючих польських сил зі заходу, могли Українці все ще, подаючися крок за кроком у східнім напрямі, знищити залізничий шлях між Перемишлем а Городком Ягайл. на більшім просторі, щоби в цей спосіб унеможливити на довший час довіз поживи й амуніції, що була конечно потрібна польським відділам, які оперували в околиці Львова. Однак Українці вибрали для Поляків найдогіднішийінайменше шкідливий напрям, ударяючи на Любінь Вел. (17. II. відбувся наступ VII. львівської бригади на Любінь Вел. від сторони Дубової Долини, який закінчився невдачею. — І. К.), а по відпертю їх наступів — на Братковичі й Родатичі (на захід від Городка Ягайл.),“ (стор. 102; підкреслення моє — І. К.).

Дещо подібно висказується Гуперт, автор книжки „Walki o Lwów“. Він пише, що в польськім війську в третій декаді січня трапляються випадки, які зраджують фермент, а в цьому часі Українці побільшують прискорено свої сили. Польські обчислення подавали скількість українського війська в боєвім стані дня 19. І. на 43.350 вояків, що давало в порівнанню з 4. січня більше о 11.500 людей. По обох сторонах залізниці Львів—Перемишль мало натискати, після їх обчислень, від полудня 7.800 а від півночі 2.000 українських вояків. (стор. 164).

(Дальше буде).

Великий день

Написав: *Т. К.*

(Докінчення.)

Приведемо звідти кілька уривків, що дали основу творові Купчинського:

„Задрожала вода Стрипи й повстали малесенькі хвилі. Імлою сповилася могила. Перестали мерехкотіти зорі, зупинився місяць.

„Поволи отворилася могила... І почали з неї виходити самі молоді, самі гарні молодці...

„І всі звертаються до того, що поволи, поважом, останній вийшов із могили... А він так само кинув оком по полях і його лице мов зрадило від якоїсь таємної радости. Спокійно кинув у громаду слово: Збірка!

„І дивнії дива почали творитися в ясну маєву ніч... На зазив із подільських ланів почали отвиратися могили. І над Дністром, і в Карпатах, і над Дніпром, гень усюди, де тільки зложили до неї того, що мав на шапці рідну віднаку, що мав мазепинку, а в серці віру“.

Таку картину дав сам Вітовський. Купчинський переніс сцену на Маківку, впровадив символічні постаті (Духа Черні — усіблення низького в національній душі, мужика — байдужість, сина — нове покоління, врешті Арх. Михайла — опікуна України) і тим здраматизував доволі невиразну під драматичним оглядом картину. Твір пронизаний думками автора, його відношенням до минулого, що можемо бачити й у інших його творах. Як такий, твір Купчинського нагадує подібні твори в нашій літературі, як Ст. Руданського „Цар Соловей“ (1857) з поетичним усіблєнням України, О. Кобця „В Тарасову ніч“ (1917), чи, врешті, В. Пачовського „Сон української ночі“ (1903). Нагадує, очевидно, лише загально, так само як син — надія нації нагадує молоде покоління з „Мойсея“ Франкового, а іменно тим, що переймається ідеями пророка, рветься до вищого — у протилежність байдужим, батькам, зайнятим лише шкурними інтересами. Ближчі подібності можна завважити хіба між „Сном української ночі“ й „Великим Днем“, іменно у змалюванні там демона, тут — духа черні, деякими окремими поглядами чи ситуаціями. Хоч подібності ці дуже далекі, якщо брати оба твори в цілості. Твір Купчинського наскрізь оригінальний і всяких „запозичень“ у нього, звичайно, шкода дошукуватися.

До друку автор дещо змінив свою драматичну поему. На порівнання в цьому напрямі дозволяє рукопис твору (де він, до речі, називається не „Великий День“, а „День 1. падолиста 1918 року“ — очевидно, треба 1919, бож це діється після смерти Вітовського, яка мала місце в серпні 1919 року — очевидна похибка переписчика), який скопіював був задля вивчення ролю хоружого УГА, Антін З-ський і передав авторові цих стрічок. Крім менших змін треба згадати, що в друкованому тексті дано режісерські замітки віршом, далі пропущено кілька стрічок із монольоґу Вітовського (на ст. 9), вставлено багато в діяльоґу Вітовського з Духом Черні (ст. 16—19), що причинилося для більшої плястики й виразистости, врешті змінено дещо мову вояків до Вітовського (ст. 34—35). Зрештою твір друковано без суттєвих змін.

Отсими кількома словами бажалося пригадати один із найцінніших творів, які видала наша післявоєнна література. І хочби вже лише за цей один твір, без огляду на інші, авторові належиться почесне місце в історії нашої літератури. Він зумів тут злучити артизм форми з прегарним змістом, що разом буде ще довго пригадувати сучасникам і майбутнім поколінням Січових Стрільців — і автора в таборі полонених у Тухолі. А перш усього — той

день святий,

Ні! Не святий, а трисвятий! (ст. 8).

Др. Андрій Лунів, б. сотник У. Г. А.

Ненадійно і передчасно покинув той світ ще один учасник Великих Подій добрий товариш і колишній вояк бл. п. сотник У. Г. А. Др. Андрій Лунів, довголітній член „Червоної Калини“ та невіджалований громадянин і діяч Борщівщини.

...„Відлітають сірим шнурком“ — щораз менше залишається тих, які міряли твердим вояцьким кроком широкі рідні ниви і шляхи далекі.

Кого не доконав тиф, чи куля, тому підірвав на все здоровля й нерви чотирокутник смерти.

Одною з жертв тієї Великої Епопеї був і Покійний. За світової війни служив як фронтовий старшина 89-го авст. п. п., від листопада 1918 як сотник У. Г. А., як начальник штабу Дивізії от. Долуда.

По розпаді У. Г. А. залишився на Великій Україні, де зазнав крім голоду й холоду ще страхіть большевицької „Чека“. Літом 1921 р. вернувся в Галичину та відчинив адвокатську канцелярію в Борщеві.

Ур. 1883 р., помер 22. II. 1933. Похорони відбулися при величезнім здвизі народу з цілого борщівського повіту. Вічна Йому память.

Від Видавництва

Минулий, 1932 рік, який спутав розгін нашого Видавництва ненадійним загостренням кризи, не дав змоги Управі Ч. К. продовжувати видавничу діяльність у такому темпі, як попередніми роками. Треба було освоїтися з новими умовинами, а змагаючись зі скрутою, винайти найкращу золоту середину.

Вирішено — ощадність і оглядність. Ощадність це велика полекша, та оглядність, в тому випадку з видаванням нових книжок — не все поплачує, навпаки приносить і втрату, бо Видавництво мусить виконувати намічене завдання, видаючи книжки та збуваючи їх.

Всеж таки затримка з видаванням нових книжок у 1932 році мала своє оправдання. Широкий видавничий розгін Ч. К. в попередніх роках, хоча й не перевантажив книгарських полиць, то помітно затяжів на постійних відборцях книжки, обдовжуючи їх на доволі високі квоти, що, річ ясна, мусіло заважити і на дальшій працездатности Видавництва, якого зобовязання супроти друкарень та доставців паперу заєдно зростали. Довелось ужити всіх заходів для ліквідації тих боргів і залеглостей, а в звязку з тим прийшлося спинити на довший час видавання книжок, щоб таким способом відтяжити обдовжених постійних відборців видань Ч. К., даючи їм змогу сплачувати давні борги.

Ці заходи, хоча не вдалися в цілости, то всеж таки не залишилися без успіху. Богато залеглостей стягнено і Видавництво покрило ними найпекучіші зобовязання супроти своїх вірителів, так, що з початком 1933 р., після цілорічної передишки, могло знову почати друк книжок.

Першою появою на книгарськім ринку була книжка І. Борщака - Р. Мартеля **„Мазепа"**, прийнята з незвичайним захопленням читачами та рецензентами української преси. І дійсно, цікава вона та вартісна, як перша модерна біографія великого Гетьмана, опрацьована на основі нових джерел, з повними текстами листів Мазепи до Мотрі та окремим додатком — поемами Байрона і Віктора Гюґо, притому доволі дешева, мимо великих коштів накладу.

В останніх днях появився другий випуск, — а саме **„Відродження Буковини"** спомини відомого буковинського діяча, бл. п. інсп. Омеляна Поповича, в яких змальовані події з перших днів відродження Буковини аж до кінця визвольної війни. Це одинокі спомини з Буковини і тим більшу мають вартість, що заповняють немаловажну прогалину в нашій мемуаристиці.

Кінчиться друк довго ожиданої III-ої частини повісти Р. Купчинського **„У зворах Бескиду"**. Ця повість є продовженням двох перших частин „Курилася доріженька" і „Перед навалою", не менше цікава, тим самим не менший матиме успіх серед читачів. Давно заповіджені **„Вилітали Орли"** появляться щойно як чергова частина, це є IV-та.

Видавництво випустить небаром мистецький **портрет Гетьмана Мазепи**, кисти арт. В. Дядинюка. Репродукція ця, в 12 кольорах, виконана мистецько, буде прикрасою не лише кожної хати, але й кожного найвибагливішого сальону.

Готовиться до друку Крезуба **„Нарис історії польсько-української війни"**, — опрацьований на основі українських та польських джерел і спогадів учасників. Книжка ця буде першою спробою відтворити в цілости перебіг цих важливих подій 1918—1919 рр., щоб подати їх в правдивому, несуперечному висвітленні.

Це булоб стільки про діяльність Видавництва в останніх місяцях 1933 р. Білянс за 1932 р. буде оголошений в черговому числі „Літопису Ч. К.", це є за травень, бо саме в квітні відбудуться Загальні Збори „Видавничої Кооперативи Червона Калина".

Наприкінці декілька слів до Передплатників нашого журналу:

В жовтні минулого року ми оголосили, що здержимо висилку „Літопису" тим усім, що залягають з передплатою. Та мимо рішучої постанови, важко приходилось нам зривати звязок з постійними читачами, зокрема Членами Ч. К. І ми ждали — ще місяць, ще два — в надії, що вони зрозуміють нашу добру волю і відплатять за те вдячністю: вирівнуванням залеглостей.

Проте надії наші мало виправдали себе. Вперта мовчанка деяких довжників доводить нас до краю, вкінці вже й нам не стає терпцю.

Пригадуємо, молимо, а то й погрожуємо ще раз: Передплата і старі довги мусять бути вирівнані! Як не в цілости, то сплачуйте бодай ратами! Але зараз, не зволікайте!

На прес. фонд „Літопису Черв. Калини" зложили: Максим Брилинський, Львів 5.50 зол., проф. Онищук, Буковина 4 зол., Осип Марків, Станиславів 10 зол., Микола Пастрик, Луцьк 1.50 зол.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Єрошевич П. ген. пор. Спогади з часів гетьмана Скоропадського на Україні і повстання народу українського проти влади гетьмана та німців-окупантів. — „Табор“ Калїш 1928, 8°, ч. 9, ст. 57—80; ч. 10, ст. 75—83.

Українізація XII див. Поділля, справа творення гетьманом укр. армії, повстання проти гетьмана, І. волинський корпус (Директорія).

Єрдтрахт Давид. (Подав Ів. Ставничий). Українські завзятці. „Літопис Ч. К.“. Львів. 4°, 1931, ч. 2, ст. 10.

IX. 1914. УСС, гал.-угор. границя.

Є. Т. Наші герої. Зрадницьке вбивство от. повстанців Київщини і Волині Дмитра Соколовського. Остання пошана мученикам за Україну. „Укр. Козак“. Жмеринка 1919, ч. 43.

Єфремов Сергій. Лист без конверта. До „командуючого українським військом“ та „народнього секретаря“ Юр. Коцюбинського. „Нова Рада“ Київ 1918, ч. 15. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918, ч. 11.

Єфремов Сергій. На вістрях штиків. „Нова Рада“ Київ 1918, ч. 15. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1919, ч. 11.

Захоплення Київа Муравйовим.

Єфремов Сергій. Під обухом. Большевики в Київі. Київ 1918. 16°, ст. 64.

Окупація Київа Муравйовим.

Жалібна книга. Поіменний спис полягли членів У. Г. А. у визвольній війні. Вип. І. Львів 1923. 8°, ст. 48. Вип. II. Львів 1923. 8°, ст. 32.

В списі занотовано 1334 прізвищ, (536 старшин і 798 стрільців).

Жерницький П. Бій під Ромоданом. „Нова Рада“ Київ 1918, ч. . „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918, ч. 16, ст. 241—242.

Жертви війни. „Око“. Калїш 1921, ч. 21, ст. 6—13.

Причинки до біоґрафій 110 жертв. З того повніші дані відносяться до таких імен: полк. Евген Мишковський, полк. Евген Царенко, сотн. Вас. Мунтян, сотн. Грицько Ашинів, студ. Сидір Пурик-Пуриченко.

Жибачинський Степан. Мармарош-сіґетська кампанія. Як Галичани займали Угорську Україну. Камянець под. 1919. 16°, ст. 16. Бібліотечка „Стрільця“.

1. 1919. 36 п. ім. Мазепи, наступ на Сіґот, проти мадярів і румунів.

Жиди в У. Г. А. Календар „Червоної Калини“ на 1922 р. Львів 1922. 8°, ст. 132. Кал. „Приятель Укр. Жовніра“ на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 132.

З порт. пор. др. Лайнберґа, коман-та Жидів. куріня.

Життеписи вождів Української Армії. „Стрілець“ Борщів-Камянець 1919. чч. 44, 46, 48, 50, 53, 91 і окремо: Камянець 1919. 16°, ст. 40. Бібліотека „Стрільця“.

Подано біоґрафії М. Омеляновича-Павленка, В. Курмановича, Ол. Грекова, М. Тарнавського, Г. Ціріца, Дм. Вітовського.

Жук А. Мирові переговори в Берестю й державні межі України. „Вістник пол., літ. й життя“ Відень 1918, ч. 3, ст. 25—27.

Жук А. Союз соціялістів-самостійників. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918, ч. 4, ст. 52—53.

Є постанови щодо війська.

Жук С. В обороні правди. „Громада“. Луцьк 1926, чч. 26, 27.

С. Петлюра і жидівство, спогади.

Забуті світом і своїми. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 20.

Про полонених.

Завзятий опір пор. Ізвощика (за А. Марущенком-Богданівським). Кал. „Ч. К.“ на 1932 р. Львів 1931. 8°, календаріюм — червень.

Осінь 1920. 1. к. Лубенський п. АУНР. Котюжани на Поділлю, проти больш.

Загайський І. Цікава книжка. „Літ. Черв. Кал.“. Львів. 1931, 4°, ч. 6, ст. 22.

Рецензія на кн. Юрченка: Шляхами на Соловки.

Загоруйко П. Старі картини (з мого денника). „За Україну“. Калїш 1921, ч. 6/7, ст. 20—21.

М-ко Міньківці, военний побут.

За Державність. Матеріяли до історії Українського Війська. Збірник І. Калїш 1929. 8°, ст. 190. Збірник II. Калїш 1930. 8° в., ст. 220. Збірник III. Калїш 1932, в. 8°, ст. 272. Видає Укр. Военно-історичне Т-во.

Богато статтей, присвячених Зимовому походові, Січовим Стрільцям, Сірим, Рейдові 1921 р., Партизанці, Фльоті і ін., визначних авторів, як М. Омелянович-Павленко, М. Безручко, В. Савченко-Більський, В. Петрів, С. Шрамченко, Гл. Лазаревський (рецензії), О. Шпилинський і бог. ін., з схемами, плянами, світлинами, малюнками і т. п.

За додержання Берестейського Договору. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918, ч. 32, ст. 470.

Запит укр. послів у Палаті.

Задорожний Гриць. Під ляцьким наїздом. „Стрілець“. Камянець под. 1919, чч. 58, 62; окр. брошурою під тим же титулом: Камянець 1919, 32°. ст.

Задоянний Василь. Наддністрянці в Таращанському повіті. „Літопис Ч. К.“. Львів 1932. 4°, ч. 2, ст. 6—7.

Уривок з приладженої до друку книжки: „Таращанський повіт в боротьбі за самостійність України“. Прихід Наддністрянців у повіт, В перші дні революції, Наддністрянці вступають до війська.

Зазив до Старшин і Стрільців Галицької Армії. „Укр. Прапор“. Відень 1921, ч. 4.

Від Зах.-укр. уряду Преси й Пропаґанди у Відні в справі матеріялів до історії війська.

Заклик. „Син України“. Варшава 1920, ч. 6, ст. 6.

Про збір грошей на памятник на ланцутськім цвинтарі.

Заклик Бойової Управи збірної станиці Укр. Армії. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918, ч. 13, ст. 193—195.

Заклик Військового Ґенерального Секретаря Петлюри до війська. „Гром. Думка". Львів 1918, ч. 5/6, ст. 3—4.

Завадський В. Знадібки до історії 1-го Українського полку ім. гетьмана Богдана Хмельницького. Кал. „Дніпро" на 1928 р. Львів 1927, 8°, ст. 113—116.

За два роки (1918—1919). Відчит Центрального Комітета Української Народньої Республиканської Партії. (Місце видання?). 1920. 8°.

На ст. 27—29 є розділ: Військова політика в розумінні партії, а на 35 в статуті: Військо.

Заклинський Мирон. Карні експедиції УСС-ів у Херсонщині. Кал. „Черв. Калини" на 1933 р. Львів 1932. 8°, ст. 67—77.

Червень 1918.

Заклинський Мирон. Моя остання стежа в Карпатах. „Літопис Ч. К.". Львів 1931, 4°, ч. 12, ст. 2—4.

30. XII. 1914. УСС.

Заклинський Мирон. На полевій сторожі (Лист У. С. Стрільця з поля). Кал. „Черв. Кал." на 1929 р. Львів 1928. 8°, ст. 65—68.

1 і 2 курінї УСС. Над Стрипою Х. 1925.

Заклинський Мирон. Наступ УСС-ів на Олександрівськ 1918 р. Кал. „Черв. Кал." на 1932 р. Львів 1931. 8°, ст. 46—51.

Спроба відбити у большевиків місто.

Заклинський Мирон. На чужій роботі. Кал. „Ч. Калини" на 1930 р. Львів 1929. 8°, ст. 142—148.

Техн. сотня УСС. Посухів-Куропатники, 1916—1917.

Заклинський Мирон. Одна кров. Уривок із споминів. Кал. „Черв. Кал." на 1927 р. Львів 1926. 8° ст. 32—34.

43. австр. стріл. див. Розброення стрільців 1918 серпень.

Заклинський Мирон. Перед десяти роками. „Світ". Львів 1927. 4°, ч. 13/14, ст. 13—16.

Заклинський Мирон. Перший раз на Великій Україні. Кал. „Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. 8°, ст. 19—29.

1918. Укр. леґіон на Україні.

Заклинський Мирон. Січові Стрільці на Херсонщині. Кал. „Черв. Кал." на 1933 р. Львів 1932. 8°, ст. 54—67.

Власне на Катеринославщині: Олександрівськ і околиці. 1918 р.

Заклинський Мирон. Турки — стрілецькі сусіди 1916 р. (З воєнних споминів). „Літопис Черв. Кал.". Львів 1932, ч. 10, ст. 3—5.

УСС по боях на Лисоні, 1916. IX.

Заклинський Мирон. У. С. С. під кінець 1917 р. Кал. „Черв. Кал." на 1927 р. Львів 1926. 8°, ст. 17—22.

Заклинський Мирон. Чотирі дні в пекельнім артилерійськім огні. „Шляхи". Львів 1916, ст. 250—254.

Законопроект про політично-правове становище військових. „Відродження". Київ 1918, ч. 3.

Від Адміністрації.

На висилку передплати за II. чвертьрічча 1933 р., залучуємо до цього числа почтові складанки.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. річник / Число 4. / Квітень 1933.

*

ЗМІСТ:

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький*
Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка